

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЧЕТВЪРТО ОТДЕЛЕНИЕ

ДЕЛО „САКСКОБУРГГОТСКИ И ХРОБОК СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ“

(Жалби № 38948/10 и 8954/17)

РЕШЕНИЕ

Чл. 1 П1 • Контрол върху ползването на собственост • Непропорционална забрана за търговска експлоатация на гори, за които се твърди, че са придобити чрез реституция • Липса на твърдения за незаконна дейност преди забраната или демонстриране на неадекватността на съществуващите законови способности • Продължителен мораториум, наложен първоначално като временен, без възможност за жалбоподателите да го оспорят
Чл. 6 § 1 • Достъп до съд • Парламентарно решение за налагане на мораториум, което не подлежи на съдебен контрол

СТРАСБУРГ

7 септември 2021 г.

Това решение е окончателно при условията на чл. 44 § 2 от Конвенцията. То може да бъде предмет на редакционни промени.

По делото „Саксбургготски и Хробок срещу България“,
Европейският съд по правата на човека (Четвърто отделение), заседаващ като камара в състав:

Тим Ейке [Tim Eicke], *председател*,
Армен Харутюнян [Armen Harutyunyan],
Габриеле Кучко-Щадлмайер [Gabriele Kucsko-Stadlmayer],
Пере Пастор Виланова [Pere Pastor Vilanova],
Йолиен Шукинг [Jolien Schukking],
Ана Мария Гера Мартинс [Ana Maria Guerra Martins], *съдии*,
Майя Петрова Русева, *резервен съдия*,
и Андреа Тамиети [Andrea Tamietti], секретар на отделението,

като взе предвид:

жалби (№ 38948/10 и 8954/17) срещу Република България, подадени в Съда на основание чл. 34 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи („Конвенцията“) от българския гражданин г-н Симеон Борисов Саксбургготски („първи жалбоподател“) и гражданката на България и Германия г-жа Мария-Луиза Борисова Хробок („втора жалбоподателка“, заедно „жалбоподатели“) съответно на 16 юни 2010 г. и 13 януари 2017 г.;

решението на Камарата да обедини жалбите, да уведоми Българското правителство („Правителството“) за оплакванията на жалбоподателите, разгледани в настоящото решение, и да обяви за недопустими оплакванията на останалите първоначални жалбоподатели по жалба № 38948/10, както и друга жалба в нейната цялост, подадена от жалбоподателите (вж. *Саксбургготски и други срещу България* (реш.), № 38948/10 и 2 други, 20 март 2018 г.);

факта, че германското правителство не се възползва от възможността да подаде писмени коментари с оглед германското гражданство на втория жалбоподател; становищата на страните;

като взе предвид, че г-н Йонко Грозев, избраният от името на България съдия, не може да заседава по делото (правило 28 от Правилника на Съда) и че на 22 ноември 2017 г. председателят на Камарата определи г-жа Майя Русева да заседава като *ad hoc* съдия на негово място (чл. 26 § 4 от Конвенцията и правило 29);

след закрити заседания, проведени на 15 юни и 6 юли 2021 г.,
постанови следното решение, прието на същата дата:

ВЪВЕДЕНИЕ

1. Делото засяга опитите на жалбоподателите - бившият цар на България и неговата сестра - да получат реституция на бившите царски имоти, както и мораториум върху разпореждането с имоти и търговската експлоатация на някои от тези имоти, които са във владение на жалбоподателите.

ФАКТИТЕ

2. Първият жалбоподател е роден през 1937 г. и живее в София. Втората жалбоподателка е родена през 1933 г. и живее в Съединените американски щати. Жалбоподателите са брат и сестра. Те се представляват от г-н М. Екимджиев и г-

жа К. Бончева, адвокати, практикуващи в Пловдив, и г-жа Е. Христова, адвокат, практикуващ в София.

3. Правителството се представлява от агентите г-жа М. Димитрова и г-жа И. Станчева-Чинова от Министерството на правосъдието.

4. Фактите по делото, както са представени от страните и както са видни от публично достъпни документи, могат да бъдат обобщени по следния начин.

I. БЪЛГАРСКАТА МОНАРХИЯ

5. Съвременната българска държава е създадена през 1878 г. като княжество. През 1908 г. е обявена за царство. Първият ѝ монарх, княз Александър I, управлява до 1886 г.

6. През 1887 г. австрийски принц, Фердинанд, е коронован като княз Фердинанд I. През 1908 г. той става цар.

7. Фердинанд I абдикира през 1918 г. и неговият син Борис заема трона като цар Борис III. Фердинанд умира в изгнание през 1948 г.

8. През 1930 г. цар Борис сключва брак с италианската принцеса Йоанна Савойска. Дъщеря им Мария-Луиза (втората жалбоподателка) е родена през 1933 г., а техният син Симеон (първият жалбоподател) - през 1937 г.

9. Цар Борис умира на 28 август 1943 г., като същия ден първият жалбоподател заема престола като цар Симеон II.

10. През 1944 г. комунистическата партия завзема властта в България. На 15 септември 1946 г. комунистическите власти провеждат референдум за формата на управление, която да бъде установена. След като повече от 90% от участниците гласуват за република, монархията е премахната. Царското семейство напуска страната на 16 септември 1946 г. Те отиват в Египет, а след 1951 г. се установяват в Испания. Царицата-майка Йоанна умира през 2000 г.

II. ВРЪЩАНЕ НА ПЪРВИЯ ЖАЛБОПОДАТЕЛ В БЪЛГАРИЯ

11. Първият жалбоподател посещава България през 1996 г. и няколко пъти след това. През 2001 г. се връща в страната за неопределено време.

12. През 2001 г. той основава политическа партия, която печели парламентарните избори. На 24 юли 2001 г. първият жалбоподател полага клетва като министър-председател. Остава на поста до 17 август 2005 г. Следващото правителство, което е на власт между 17 август 2005 г. и 27 юли 2009 г., е съставено от коалиция от три партии, включително партията на първия жалбоподател.

III. ЦАРСКИ ИМОТИ ПО ВРЕМЕ НА ЦАРСТВОТО И ИМОТИ, ЗА КОИТО ЖАЛБОПОДАТЕЛИТЕ ПРЕТЕНДИРАТ СЛЕД ТОВА

A. Цивилната листа

13. Съгласно Конституцията на царството, царят получава годишна парична сума, за да покрива разходите си и тези на домакинството си. Тези пари стават известни като „Цивилната листа“. Цивилната листа и царските имоти се управляват от Интендантството на Цивилната листа на царя (наричано по-нататък

„Интендантството“), създадено през 1890 г. от Фердинанд I. Интендантството също така представлява царя в граждански сделки.

В. Закон от 1947 г.

14. След премахването на монархията през декември 1947 г. (вж. параграф 10 по-горе), Народното събрание приема Закон за обявяване държавна собственост имотите на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис и на техните наследници (наричан по-нататък „Законът от 1947 г.“, вж. параграф 126 по-долу).

15. Преди това, през септември 1946 г., Интендантството подготвя списък с царските имоти, въз основа на който по-късно се прилага Законът от 1947 г. Той е потвърден от тогавашния министър-председател Кимон Георгиев и впоследствие е известен като „списъкът на Кимон Георгиев“. В списъка е включен раздел „Лични имоти, собственост на бившия цар“, който освен друго включва и всички имоти, описани в параграфи 25-48 по-долу. В него се споменава и за 452 хектара гори в района на Самоков (вж. параграфи 49–56 по-долу).

16. След 1947 г. бившите царски имоти принадлежат на и се ползват от българската държава.

С. Събития, водещи до решението на Конституционния съд от 1998 г.

17. След завръщането на първия жалбоподател в България (вж. параграф 11 по-горе), той и втората жалбоподателка изразяват интерес от връщането на някои от бившите царски имоти. Първият жалбоподател обаче не иска това връщане да се осъществи посредством акт на Народното събрание и търси други начини да я постигне.

18. Жалбоподателите представят статия, публикувана на 23 март 2006 г. във вестник „Труд“, в която се цитира бившият член на Конституционния съд г-н Георги Марков. Той описва положението след връщането на първия жалбоподател в България по следния начин:

„[По време на частна среща през 1997 г.] Симеон II даде ясно да се разбере, че не би желал в парламента да има дебат за царските имоти, който да завърши с лесно предсказуемо гласуване, при пълното мнозинство на [Българската социалистическа партия]. Според него това щеше да даде повод за безплодни дебати, а на недоброжелателите – да развееят знамето на „монархофашизма“ и на „ограбването на народа“. Очевидно бе желанието му, доколкото е възможно, връщането на имотите да стане чрез магистратурата, която е политически необвързана, за да не се чувства задължен на никоя политическа сила.

Очевидно [Законът от 1947 г.] можеше да бъде атакуван пред [Конституционния съд], но въпросът кой да направи искането остана отворен. Царят не желаше това да е политически орган – президент, Министерски съвет, група депутати. Да се свика пленумът на [Върховния административен съд] или [Върховния касационен съд] бе абсурд. Оставаше главният прокурор.

През март 1998 г. обядвах с [тогавашния главен прокурор]. Посочих, че имотите си взеха дори бившите комунисти, а Величеството спи по хотели. С главния прокурор бяха говорили вече някои депутати и той изрази учудване, че още никой не е сигнализирал прокуратурата.

Сигналът не закъсня. Отпрати го моята близка [А.Д.]. Тя изпрати възмутено писмо до главния прокурор как може в една правова държава на едни имотите да се връщат, а на други не, като посочи царското семейство.“

19. В резултат на горните събития в началото на 1998 г. главният прокурор се обръща към Конституционния съд с искане да обяви Закона от 1947 г. за противоконституционен.

20. В решение № 12 от 4 юни 1998 г. (наричано по-нататък „решението на Конституционния съд от 1998 г.“, вж. параграфи 132-133 по-долу) Конституционният съд удовлетворява искането, като единодушно приема, че Законът от 1947 г. противоречи на някои разпоредби на Конституцията, а именно тези, които гарантират правото на собственост и забраняват дискриминацията.

D. Имоти, поискани от жалбоподателите, и последващи свързани с тях събития

21. След решението на Конституционния съд от 1998 г. и явно вземайки предвид, че то поражда реституция в тяхна полза, жалбоподателите искат връщане на някои от имотите, използвани преди това от царското семейство. По-долу е дадено описание на тези имоти и на свързаните с тях събития след въпросното решение.

1. Къщата на княгиня Евдокия в София

22. Преди 1946 г. княгиня Евдокия - дъщеря на Фердинанд I и леля на жалбоподателите - живее в двуетажна къща, построена на парцел в София с площ 7 185 квадратни метра. Тя я купува от частно лице през 1937 г. Княгиня Евдокия напуска България през 1946 г. заедно с жалбоподателите и майка им.

23. В решение от 12 декември 1999 г. (изменено с допълнително решение от 23 ноември 2000 г.) кметът на София, като се позовава на решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграф 20 по-горе), отписва имота от регистъра на имотите – общинска собственост и разпорежда владението да бъде прехвърлено на наследниците на царете Фердинанд I и Борис III.

24. През 2001 г. жалбоподателите продават имота на частен инвеститор, който разрушава къщата и построява жилищни сгради на терена.

2. Имот „Врана“

25. Имотът „Врана“ в покрайнините на София се състои от парк (ботаническа градина) с площ 992 672 кв. м, дворец, изграден върху 2 013 кв. м, и няколко прилежащи сгради. Имотът е обособен в началото на двадесети век, като дворецът е построен между 1909 г. и 1912 г. След 1947 г. се смята за държавна собственост, като през 1988 г. е даден за ползване на Народния съвет (местен орган) в София. На 3 ноември 1999 г. е регистриран като частна общинска собственост на Столична община.

26. В решение от 23 януари 2001 г. (изменено на 7 август 2001 г.) кметът на София, позовавайки се на решението на Конституционния съд от 1998 г., отписва имота от регистъра на имотите – общинска собственост и разпорежда владението да бъде прехвърлено на наследниците на царете Фердинанд I и Борис III.

27. През август 2001 г. жалбоподателите даряват 968 097 кв. м от парка на Столична община, при условие че се поддържа като ботаническа градина и е отворен за обществеността. В нотариалния акт се споменава, че за себе си запазват 3 203 кв. м от земята, заети от сгради, и още 21 372 кв. м от парка. На 18 септември

2001 г. жалбоподателите се сдобиват с нотариален акт, с който са признати за собственици на парцел от 21 372 кв. м земя.

28. В момента дворецът „Врана“ е основното жилище на първия жалбоподател.

3. Имотът в Баня

29. Имотът е разположен в с. Баня, балнеоложки курорт в близост до Карлово. Състои се от парцел с площ 10 598 кв. м и две сгради, едната - двуетажна с площ 90 кв. м, другата - едноетажна с площ 100 кв. м. Земята е придобита от цар Борис III между 1928 г. и 1935 г., а сградите се построени около 1930 г. Имотът е регистриран като държавна собственост през 1996 г.

30. През 2001 г. жалбоподателите искат връщането на имота. В решение от 28 декември 2004 г. областният управител на Пловдив, като се позовава на решението на Конституционния съд от 1998 г. и нотариални актове от 1928 г. и 1929 г., отписва имота от регистъра на държавната собственост и разпорежда владението да бъде прехвърлено на „правоимащите“.

31. В доклад, изготвен от парламентарна комисия, създадена да проучи предполагаемата реституция в полза на царското семейство и представен в Народното събрание на 17 август 2006 г. (вж. параграф 59 по-долу), се посочва, че имуществените права на Борис III върху този имот са „неоспорими“.

32. През 2012 г. жалбоподателите ипотекират имота. Ипотеката е заличена през 2017 г. Адресната регистрация на втората жалбоподателка в България е в имота в Баня.

4. Имотът „Царска Бистрица“

33. Имотът се състои от дворец с площ 550 квадратни метра, няколко прилежащи сгради и парцел с площ 197 923 кв. м. Разположен е в курорта Боровец в подножието на планината Рила. Дворецът е построен между 1898 г. и 1914 г. През 1930 г. Интендантството се сдобива с нотариален акт, според който то е собственик на имота въз основа на придобивна давност..

34. С решение от 31 август 2000 г., което се отнася и до други имоти (вж. параграф 51 по-долу), Поземлената комисия в Самоков, като се позовава на Закона за възстановяване на собствеността върху горите и земите от горския фонд (вж. параграф 143 по-долу), възстановява имуществените права на жалбоподателите върху земята на имота, като споменава, че имотът включва „сграда/паметник на културата“.

35. Не уточнена дата имотът е регистриран като публична държавна собственост. На 14 октомври 2002 г. Правителството решава да го актува като частна държавна собственост.

36. С решение от 18 октомври 2002 г. областният управител на област Пловдив отписва имота от регистъра на имотите - държавната собственост и разпорежда владението да бъде прехвърлено на „правоимащите“.

5. Имотът „Ситняково“

37. Имотът се състои от дворец с площ 580 квадратни метра, прилежащи сгради и парцел с площ 20 368 кв. м. Намира се в планината Рила.

38. През 1981 г. дворецът е обявен за паметник на културата.

39. През 1995 г. Правителството разрешава ползването на имота от Съюза на българските писатели.

40. На 19 юни 2003 г. сградите са регистрирани като частна държавна собственост.

41. С решение от 17 ноември 2003 г. областният управител на област София, като се позовава на решението на Конституционния съд от 1998 г., отписва сградите от регистъра на имотите - държавната собственост и разпорежда владението да бъде прехвърлено на „правоимащите“. В решението се отбелязва, че сградите са построени върху горска земя, без да се посочва кой е собственикът ѝ.

6. Комплексът „Саръгьол“

42. Комплексът се състои от ловна хижа с площ 292 квадратни метра и две прилежащи сгради. Всички сгради са построени между 1904 г. и 1914 г. върху земя, която понастоящем е част от Национален парк „Рила“.

43. След 1947 г. имотът е използван от ловно сдружение, а след 1956 г. от държавен орган. През 1987 г. е регистриран като държавна собственост, а на 1 септември 2001 г. отново е регистриран като публична държавна собственост. Жалбоподателите искат прехвърляне на собствеността върху този имот през 1998 г., но към онзи момент решение не е постановено.

44. На 14 октомври 2002 г. с решение на Правителството комплексът е регистриран като частна държавна собственост. На 18 октомври 2002 г. областният управител на област София, като се позовава на това решение и на решението на Конституционния съд от 1998 г., отписва сградите от регистъра на имотите - държавна собственост и разпорежда собствеността да бъде прехвърлена на „правоимащите“.

7. Имотът „Кричим“

45. Имотът се състои от дворец с площ 770 квадратни метра, множество прилежащи сгради и парцел с площ 371 500 квадратни метра, разположени в подножието на Родопите в област Пловдив. Построен е през 1901 г.

46. През 2007 г. имотът е регистриран като публична държавна собственост. Понастоящем се използва от орган към Министерския съвет.

47. На неуточнена дата жалбоподателите искат от областния управител на Пловдив да отпише имота от регистъра на имотите - държаната собственост. Молбата им е отхвърлена на 24 юли 2007 г.

48. След като жалбоподателите оспорват пред отказа, Върховният административен съд констатира, че жалбата им е недопустима с окончателно решение от 10 ноември 2008 г., като отбелязва, че вписването и отписването на имоти като частна или публична държавна собственост представляват „вътрешни“ и „технически“ действия за администрацията и сами по себе си не биха могли да засегнат каквито и да е права, които биха могли да имат жалбоподателите. Ако жалбоподателите претендират да са собственици на имота, те следва да заведат граждански иск.

8. Гори

49. На 23 ноември 1998 г., в срока, предвиден в чл. 13, ал. 1 от Закона за възстановяване на собствеността върху горите и земите от горския фонд от 1997 г. (вж. параграф 143 по-долу), жалбоподателите подават заявление за реституция на два парцела гори в района на Самоков и планината Рила, съответно с площ 2,2 и 2 148 хектара. В подкрепа на заявлението си представят два нотариална акта от 1930 г., които показват, че собственик на имотите е било Интендантството, което ги е придобило въз основа на придобивна давност.

50. В отговор на заявлението, на 30 юни 2000 г. Поземлената комисия в Самоков (преименувана след 2002 г. на Общинска служба „Земеделие“) приема две решения, с които разпорежда реституция на наследниците на Фердинанд I и Борис III на няколко парцела с обща площ 4,35 хектара. И двете решения посочват, че се основават на решения от 9 юли 2003 г. [sic].

51. На 31 август 2000 г. Самоковската поземлена комисия приема още две решения, с които разпорежда реституция на наследниците на Фердинанд I и Борис III на множество парцели с обща площ 1 062,6 хектара. И двете решения посочват, че се основават на решение от 10 март 2000 г.; такъв документ не е представен от страните. Както е споменато в параграф 34 по-горе, един от имотите в списъка е имотът „Царска Бистрица“.

52. На 9 юли 2003 г. са приети още две решения. Общинска служба „Земеделие“ Самоков (преди това „поземлена комисия“) разпорежда реституция на наследниците на Фердинанд I и Борис III на още няколко парцела с обща площ 587,39 хектара.

53. Така общата площ на земята, предмет на реституция, възлиза приблизително на 1 654 хектара.

54. След като не са обжалвани, горните решения на поземлената комисия/Общинска служба „Земеделие“ влизат в сила. Те са придружени от планове на съответните парцели. Жалбоподателите влизат във владение на земята.

55. На неуточнена дата, най-вероятно през 2005 г., ръководителят на Националното управление по горите (понастоящем преименувано на Изпълнителна агенция по горите) одобрява план за управление и стопанско използване на горите на жалбоподателите. След това жалбоподателите извършват действия по дърводобив.

56. През 2007 г. и 2008 г. жалбоподателите продават част от парцелите на трети страни.

IV. ОТНОСИМИ ПАРЛАМЕНТАРНИ ИНИЦИАТИВИ И РЕШЕНИЯ

57. През февруари 2004 г. народни представители внасят законопроект, който предлага налагането на „възбрана върху недвижимите и движимите имоти по [Закона от 1947 г.]“. Предлага се още спиране на „процедурите относно връщането на горните имоти“ и забрана за всякаква търговска експлоатация на реституираните гори. Посочва се, че всички права на собственост на наследниците на бившите царе трябва да бъдат регламентирани със закон, приет от Народното събрание. Законопроектът обаче никога не е включен в законодателната програма на Народното събрание.

58. През юли 2005 г. народни представители внасят друг законопроект, който обявява за нищожни всички административни решения, за които се смята, че възстановяват права на собственост на царското семейство. Този законопроект също не е поставен за разглеждане от Народното събрание.

59. През 2006 г. е създадена парламентарна комисия със задачата да разследва предполагаемата реституция в полза на царското семейство. Докладът ѝ, представен на народните представители на 17 август 2006 г., описва имотите, прехвърлени на наследниците на бившите царе и съответните административни процедури, които се отнасят до тях. В него са представени противоречиви мнения на нейните членове, по-конкретно по два въпроса: 1) правния статут на Интендантството и дали то е придобивало имоти за държавата или за царете в лично качество, и 2) реституционното действие на решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграф 20 по-горе). След обсъждане Народното събрание приема решение, в което се посочва, че то приема доклада, като отхвърля предложенията на опозицията да заключи въз основа на него, че смята прехвърлянето на редица имоти на жалбоподателите за противоречащо на закона.

60. На 18 декември 2009 г. Народното събрание приема решение, с което налага мораториум върху разпореждането с имоти и всяка търговска експлоатация на имотите, за които може да се приеме, че са реституирани на жалбоподателите (вж. параграф 137 по-долу). Към датата на последната информация от страните (октомври 2020 г.) тези мерки все още са в сила. Оплакванията на жалбоподателите пред Съда относно мораториума са подадени на 16 юни 2010 г.

V. СЪДЕБНИ ПРОИЗВОДСТВА

A. Относно имота „Кричим“

61. На 29 май 2008 г. жалбоподателите завеждат ревандикационен иск срещу държавата (вж. параграф 154 по-долу), като твърдят, че са собственици на имота „Кричим“ (както е посочено в параграф 48 по-горе, през ноември 2008 г. Върховният административен съд също постановява, че ако собствениците искат да докажат, че са собственици, то те трябва да заведат такъв иск). Имотът „Кричим“ е единственият, за който жалбоподателите претендират и чието владение не им е предоставено (вж. параграф 47 по-горе).

62. Жалбоподателите твърдят, че техният баща, цар Борис III, е придобил собствеността по давност, тъй като имотът е бил владян от Интендантството от негово име, след като заема трона през 1918 г. Жалбоподателите твърдят, че Интендантството просто е представлявало „гражданската правосубектност“ на царя.

63. Искът е отхвърлен от Пловдивския окръжен съд с решение от 9 юли 2010 г. Решението е потвърдено на 10 март 2011 г. от Пловдивския апелативен съд. Националните съдилища установяват, че не е доказано, че имотът е бил частна собственост на царете, най-вече защото е бил във владение на Интендантството, което като държавен орган го е владяло за държавата. Националните съдилища намират още, че „списъкът на Кимон Георгиев“, в който се казва, че въпросният

имот е лична собственост на царя (вж. параграф 15 по-горе), не може действително да установи имуществени права.

64. Жалбоподателите подават касационна жалба.

65. С определение от 2 февруари 2012 г. Върховния касационен съд (наричан по-нататък „Върховният съд“) я допуска касационно обжалване, като постановява, че е необходимо да се произнесе по въпроса за правния статут на Интендантството.

66. С решение от 8 юни 2012 г. Върховният съд отхвърля жалбата и потвърждава решението на Апелативен съд - Пловдив. По въпроса, допуснат за разглеждане, той постановява:

„Недвусмислен отговор на въпроса каква институция е Интендантството на Цивилната листа се съдържа в нормативните документи от съответния исторически период. Запазени са всички правилници за устройството и дейността на дворцовата служба, която е натоварена със задачата да създава нормални условия за работа на най-важната според Конституцията институция – монархическата. ...

Според §3 от Правилника за Интендантството ... Интендантството е гражданският институт, представляващ Двора по гражданско право ... [То] осъществява широк кръг от функции за осигуряване дейността на Царя, като държавен глава, т.е. то е държавно учреждение ... и от възникването си придобива гражданска правоспособност и дееспособност, които са му необходими за придобиването и извършването на определените му с Правилника права и задължения като юридическо лице, осигуряващо издръжката и грижите за Царя именно като държавен глава, както и на неговото семейство. ...

Интендантството осъществява дейността си - притежава и управлява значителен фонд от движими вещи и недвижими имоти: дворци, музеи, зоологически и ботанически градини, ловни и земеделски стопанства, конюшни, автомобилен парк и др. - със средства, отпуснати от държавния бюджет. ...

Размерът на отпусканата от бюджета Цивилна листа е растял с незначителни суми [през годините], докато сумата от бюджета за издръжката на дейността на Интендантство на Цивилната листа е нараствала многократно по-бързо и със значителни суми. ... Така например в бюджета за 1939 год. [на Цивилната листа на Н.В.Царя и апанаж на другите членове на царското семейство] е в размер на 6 229 205 лв. Тази сума е една малка част от бюджета за издръжката на дейността на Интендантство, който за 1939 год. е бил определен на 28 246 873 лв., т.е. в пъти повече.

Това от своя страна безспорно води до друг извод, а именно, че Интендантството ... не може да се идентифицира със самата Цивилна листа и не осъществява дейността си само и единствено със сумата, отпусната от бюджета на Цивилната листа. Интендантството ..., което наред с много други дейности по обслужването на дейността на монарха като държавен глава, управлява и неговата Цивилна листа, се разграничава от самата Цивилна листа на Царя – сумата отпускана от бюджета на държавата като лични средства, за неговата издръжка като физическо лице и издръжката на неговото семейство. [Така Интендантството] не е създадено, за да управлява само и единствено Цивилната листа на Царя.“

67. Въз основа на горепосочените общи съображения Върховният съд достига до заключението, че в настоящия случай жалбоподателите не са доказали, че Интендантството е упражнявало давностно владение на претендирания от тях имот за царете, а не за държавата. Така те не са доказали, че техните предшественици - бившите царе - са били собственици на имота и претенциите им са неоснователни.

В. Относно комплекса „Саръгьол“

1. Исковете на държавата срещу жалбоподателите

68. На 30 май 2011 г. министърът на регионалното развитие и благоустройството завежда от името на държавата ревандикационен иск (вж. параграф 154 по-долу), в който твърди, че държавата е собственик на имота „Саръгьол“, владян от жалбоподателите по силата на решението на областния управител от 18 октомври 2002 г. (вж. параграф 44 по-горе). Искът се основава конкретно на факта, че сградите са построени на държавна земя и по този начин са станали собственост на държавата (приращение). Министърът също така претендира от жалбоподателите обезщетение за използването на имота между 2006 г. и 2011 г.

69. Първият и втората жалбоподатели оспорват исквете. Те предявяват насрещен иск, с който искат, ако им бъде разпоредено да предадат владението, да им бъде разрешено да запазят имота, докато държавата не възстанови направените от тях разходи за поддръжка.

70. На неуточнена дата Софийският окръжен съд налага обезпечителна мярка, която е вписана в имотния регистър на 1 септември 2011 г. Съгласно приложимите разпоредби на Гражданския процесуален кодекс тази обезпечителна мярка означава, че на страната, на която е наложена, е забранено да се разпорежда с правото си на собственост и да променя или поврежда въпросния имот (за повече подробности вж. параграф 152 по-долу).

2. Решение на Софийския окръжен съд

71. Софийският окръжен съд постановява решение на 28 август 2014 г.

72. Като анализира законодателството, което в сила по време на построяването на спорните сгради, по-точно между 1904 г. и 1914 г. (вж. параграф 42 по-горе), той достига до заключението, че земята, върху която са построени, е била държавна собственост. Въпреки че няма документи, удостоверяващи правата ѝ, държавата упражнява „остатъчна“ собственост, тъй като няма претенции, че земята е частна или общинска. Предшествениците на жалбоподателите не са придобили право на строеж върху земята, което би им позволило да придобият собственост върху сградите. Това означава, че по време на строителството и сградите са станали държавна собственост. Бившите царе не са могли да ги придобият чрез придобивна давност; дори ако може да се признае, че са имали такова владение, съответните срокове (двадесет години по онова време) са били прекъснати от закон и не са изтекли до времето, когато царското семейство е напуснало България.

73. Софийският окръжен съд разглежда също така ефекта от обявяването за противоконституционен на Закона от 1947 г. от Конституционния съд през 1998 г. (вж. параграф 20 по-горе). Той отбелязва, че Законът от 1947 г. е имал еднократно действие, което означава, че решението от 1998 г., което има само действие *ex tunc*, не би могло със задна дата да анулира неговите последици.

74. Що се отнася до аргумента на жалбоподателите, че те при всички положения са придобили спорния имот въз основа на друго реституционно законодателство, а именно чл. 2, ал. 2 от Закона за възстановяване собствеността върху одържавени недвижими имоти (наричан по-нататък „Закон за

реституцията“, вж. параграфи 141-142 по-долу), Софийският окръжен съд посочва, че разпоредбата е неприложима, тъй като в нея се говори за придобиване на имущество „не по установения законов ред“, което не е така, тъй като държавата е приела Закона от 1947 г.

75. На последно място, жалбоподателите твърдят, че са могли да придобият спорния имот чрез придобивна давност, тъй като са го обитавали от 2002 г., насам. Софийски окръжен съд отхвърля и този аргумент. Той отбелязва, че решението на областния управител от 2002 г. за прехвърляне на собствеността на имота на жалбоподателите (вж. параграф 44 по-горе) не би могло да породява вещноправен ефект, което означава, че те не биха могли да претендират, че са добросъвестни владетци и придобивната давност, приложима към тях би била десет години (вж. параграф 155 по-долу); този срок не е изтекъл към момента, в който държавата предявява иска си.

76. Въз основа на изложените по-горе съображения Софийски окръжен съд констатира, че държавата е собственик на спорния имот и разпорежда на ответниците да предадат владението.

77. По отношение на иска на държавата за обезщетение срещу тях (вж. параграф 68 *in fine* по-горе), националният съд го отхвърля, като отбелязва, че самата държава е взела неправилното решение да позволи на жалбоподателите да ползват имота. На последно място той отхвърля и иска на жалбоподателите за право на задържане върху имота до възстановяване на направените от тях разходи за поддръжка на сградите след 2002 г. (вж. параграф 69 по-горе).

3. Решение на Софийски апелативен съд

78. Жалбоподателите обжалват. Министърът на регионалното развитие и благоустройството също обжалва, като оспорва отхвърлянето от страна на Софийски окръжен съд на иска за обезщетение на държавата.

79. Софийски апелативен съд постановява решение на 30 юли 2015 г., като потвърждава констатациите на предходната съдебна инстанция по отношение на правото на собственост на държавата.

80. Той обаче отменя решението на предходната съдебна инстанция, доколкото се отнася до иска на държавата за обезщетение. Като се позовава на чл. 73, ал. 1 от Закона за собствеността (вж. параграф 157 по-долу), той уважава този иск и присъжда на държавата 30 000 лева (приблизително 15 340 евро). В допълнение, той признава, че жалбоподателите са направили необходими разходи за поддръжка на сградите в размер на 13 099 лева (приблизително 6 700 лева). Като приспада тази сума от сумата, присъдена на държавата, той разпорежда на жалбоподателите да платят на държавата 16 901 лева (приблизително 8 640 евро).

4. Решение на Върховния съд

81. Жалбоподателите подават касационна жалба.

82. С определение от 8 февруари 2016 г. Върховният съд приема жалбата за разглеждане, като отбелязва, че трябва да разгледа няколко въпроса, повдигнати от жалбоподателите.

83. Върховният съд постановява решение на 14 юли 2016 г. По първия въпрос, повдигнат от жалбоподателите относно правото на собственост на държавата върху гори според действащото законодателство между 1904 г. и 1914 г., той

приема, че не е било необходимо определен парцел да бъде официално вписан като държавна собственост; това се прилага за всички случаи, които не засягат собственост на частни лица или на община. Така, в конкретния случай земята, върху която са построени спорните сгради, е държавна собственост. Върховният съд е готов да приеме, че тези сгради са били построени със собствени парични средства на цар Фердинанд I. Въпреки това, тъй като той не е имал право на строеж върху земята, което би му позволило да придобие собственост върху сградите, сградите са станали държавна собственост.

84. Върховният съд след това разглежда дали съгласно Конституцията и законодателството на Царството царят по принцип може да придобие имущество чрез придобивна давност. Той приема, че това е възможно, но само когато царят действа в лично качество, а не като държавен глава. Освен това, след абдикацията на царя, всяка придобивна давност, започната от него, не би могла да бъде продължено от следващия цар, тъй като абдикацията има само публичноправни, а не частноправни последици. Приложено към фактите по настоящия случай, това означава, че владението, установено от Борис III, не може да се присъедини към това на Фердинанд I и че когато Борис III заема трона през 1918 г. (вж. параграф 7 по-горе), съответните срокове започват да текат отначало. Нито един от двамата царе не е придобил по давност имота за срока, изискван от закона (двадесет години към онзи момент) след 1918 г., по-конкретно поради различните прекъсвания на сроковете по закон.

85. По следващия въпрос относно правното действие на решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграф 20 по-горе), Върховният съд постановява, че това решение не може да „отмени“ каквито и да било права на собственост, придобити от държавата въз основа на Закона от 1947 г., и не може да възстанови положението, съществуващо преди влизането в сила на този закон. Това е така, защото Законът от 1947 г. има еднократно действие, което е завършено в момента на неговото влизане в сила. Единствено органът, който е приел Закона от 1947 г. - Народното събрание, би могъл да вземе ново решение по въпроса за имуществото на бившите царе, когато намери за уместно и по начина, който намери за уместен. Така, решението на Конституционния съд от 1998 г., на което се позовават жалбоподателите, не би могло самостоятелно да възстанови каквито и да било права, които техните предшественици биха имали. Решението остава по-близко до „морална декларация“, демонстрираща възгледа на Конституционния съд относно „историческата съвместимост или несъвместимост на закон, който не е вече приложими, с ценностите на съвременната Конституция“.

86. По-нататък Върховният съд приема, че жалбоподателите не могат да претендират за възстановяване на права, позовавайки се на чл. 2, ал. 2 от Закона за реституцията (вж. параграф 142 по-долу), тъй като условията по него не са изпълнени: жалбоподателите не са доказали, че техните наследодатели са притежавали претендираното имущество и при всички случаи, дори и да бяха, не може да се каже, че това имущество е иззето от държавата „не по установения законов ред“, както се изисква в този член.

87. Решението на Конституционния съд от 1998 г. не би могло да доведе до това жалбоподателите да бъдат смятани за добросъвестни владетци на имота след 2002 г., което предполагаемо би обосновоало прилагането на петгодишния срок на придобивна давност (вж. параграф 155 по-долу). Това е така, защото решението

от 1998 г. не може да възстанови каквито и да било права на собственост, загубени от жалбоподателите, а решението на областния управител от 2002 г., с което им се прехвърля собствеността на имота (вж. параграф 44 по-горе) още по-малко би могло да направи това. По този начин владението на жалбоподателите след 2002 г. не се базира на валидни правни основания и се прилага десетгодишният срок на придобивна давност, който не е изтекъл до 2011 г., когато държавата предявява иск срещу тях (вж. параграф 68 по-горе).

88. Въз основа на гореизложеното, Върховният съд потвърждава решенията на предходните съдебни инстанции, в частта им, в която уважават ревандикационния иск на държавата срещу жалбоподателите.

89. За разлика от Софийския апелативен съд обаче, Върховният съд постановява, че жалбоподателите не са задължени да заплатят на държавата обезщетение за ползването на въпросния имот след 2002 г. От една страна, в чл. 73, ал. 1 от Закона за собствеността действително е предвидено, че недобросъвестните владетци са длъжни да възстановят добивите, които са получили от оспорвания имот (вж. параграф 157 по-долу), но при обстоятелствата по настоящия случай да се установи, че жалбоподателите автоматично носят отговорност на това основание за периода преди окончателното решение по ревандикационния иск на държавата, би било непропорционална мярка в противоречие с чл. 1 от Протокол № 1 на Конвенцията. Това е така, защото дори и държавата да е разрешила на жалбоподателите да ползват имота без валидни правни основания, това е нейна собствена грешка.

90. Накрая Върховният съд потвърждава, че държавата трябва да възстанови на жалбоподателите направените от тях разходи за поддръжка на сградите след 2002 г. (вж. параграф 80 по-горе) и им разрешава да задържат имота, докато тази сума им бъде изплатена.

91. Оплакванията на жалбоподателите пред Съда относно горните производства са направени на 13 януари 2017 г.

С. Относно имота „Ситняково“

1. Исковете на държавата срещу жалбоподателите

92. На 24 март 2011 г. министърът на регионалното развитие и благоустройството, представляващ държавата, предявява ревандикационен иск срещу жалбоподателите (вж. параграф 154 по-долу), с който иска възстановяване на владението на имота „Ситняково“. Той твърди, че имотът, ползван от жалбоподателите по силата на решението на областния управител от 17 ноември 2003 г. (вж. параграф 41 по-горе), е държавна собственост. В допълнение, министърът също така претендира обезщетение за използването на имота между 2003 г. и 2011 г.

93. Жалбоподателите оспорват исковите. Те предявяват насрещен иск, с който искат да им бъдат възстановени направените от тях разходи за поддръжка на имота след 2003 г. и молят да им бъде разрешено право на задържане, докато не получат плащане от държавата.

94. По искане на държавата, с решение от 20 юни 2011 г. Софийският окръжен съд налага обезпечителна мярка върху спорния имот.

2. Решение на Софийски окръжен съд

95. В решение от 31 октомври 2014 г. Софийски окръжен съд признава, че държавата е собственик на спорния имот и разпорежда на ответниците да предадат владението.

96. На първо място той отбелязва, че жалбоподателите не са претендирали да са собственици на тази земя и тя е държавна собственост.

97. Що се отнася до сградите, Софийски окръжен съд посочва, че държавата твърди, че е станала техен собственик по силата на придобивна давност. Сградите са били във владение на Интендантството, чийто статут вече е разгледан от Върховния съд в решението му от 8 юни 2012 г. (в производството по отношение на имението „Кричим“, вж. параграфи 66-67 по-горе). Интендантството е държавен орган, упражняващ права от името на държавата. По този начин държавата е станала собственик на имота след изтичането на съответния давностен срок. Не е установено, че Фердинанд I или Борис III на свой ред лично са придобили имота по давност.

98. Във всеки случай царското семейство е изгубило всяко право върху имущество, което е могло да има, с влизането в сила на Закона от 1947 г. Правата им не са възстановени по силата на решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграф 20 по-горе), тъй като то се прилага единствено *ex nunc* и не може да „заличи“ действието на Закона от 1947 г. В допълнение, реституция може да бъде разрешена единствено от Народното събрание. Жалбоподателите не могат да претендират, че правото им на собственост е възстановено по силата на чл. 2, ал. 2 от Закона за реституцията от 1997 г. (вж. параграф 142 по-долу), тъй като предпоставките в него не са изпълнени. Жалбоподателите също така не биха могли да се разчитат на придобивна давност след 2003 г., тъй като не са били добросъвестни владетели на спорния имот и десетгодишният давностен срок (вж. параграф 155 по-долу) не е изтекъл до 2011 г., когато държавата завежда своя ревандикационен иск (вж. параграф 92 по-горе).

99. Софийски окръжен съд също така постановява, че жалбоподателите имат право на задържане върху имота, докато държавата не възстанови направените от тях разходи за поддръжка. Той отхвърля иска на държавата за обезщетение (вж. параграф 92 *in fine* по-горе), като посочва, че жалбоподателите не са извели печалба от ползването на имота: през 2003 г., когато те влизат във владение, сградите са били в лошо състояние и са сметнати за неизползваеми. Във всеки случай, жалбоподателите са го обитавали със знанието и съгласието на законния собственик - държавата.

3. Решение на Софийския апелативен съд

100. Жалбоподателите обжалват. Министърът на регионалното развитие и благоустройството също обжалва, като оспорва отхвърлянето от страна на Софийски окръжен съд на иска за обезщетение на държавата.

101. Софийският апелативен съд произнася решение на 2 юли 2015 г., с което потвърждава констатациите на предходната съдебна инстанция по отношение на правото на собственост на държавата.

102. Той обаче отменя решението на предходната съдебна инстанция, в частта му относно иска за обезщетение на държавата (вж. параграф 92 *in fine* по-горе). Като се позовава на чл. 73, ал. 1 от Закона за собствеността (вж. параграф 157 по-

долу), Софийският апелативен съд уважава иска и присъжда на държавата 13 064 лева (приблизително 6 680 евро), приспадайки тази сума от сумата, дължима на жалбоподателите за поддръжката на сградата след 2003 г.

4. Решение на Върховния съд

103. Жалбоподателите подават касационна жалба.

104. В решение от 29 юли 2016 г. Върховният съд я допуска за разглеждане, в частта ѝ относно отговорността на жалбоподателите за ползването на имота преди 2011 г.

105. Той произнася решение на 28 декември 2016 г. Като се позовава на констатациите си в предходното решение, постановено в делото за комплекса „Саръгьол“ (вж. параграф 89 по-горе), Върховният съд приема, че жалбоподателите не дължат обезщетение на държавата на това основание и че да се приеме обратното, би означавало да им се наложи непропорционална тежест.

106. Оплакванията на жалбоподателите пред Съда относно горните производства са подадени на 13 януари 2017 г.

Д. Относно имота „Царска Бистрица“

107. На 24 март 2011 г. министърът на регионалното развитие и благоустройството, представляващ държавата, предявява ревандикационен иск срещу жалбоподателите (вж. параграф 154 по-долу). Той твърди, че държавата е собственик на имота „Царска Бистрица“, държан от жалбоподателите по силата на решението на областния управител от 18 октомври 2002 г. (вж. параграф 36 по-горе).

108. Не неустановена дата Софийски окръжен съд налага обезпечителна мярка върху имота. Обезпечителната мярка е вписана в имотния регистър на 31 май 2011 г.

109. В решение от 21 август 2014 г. Софийският окръжен съд уважава ревандикационния иск. Това решение не е представено пред Съда.

110. И двете страни обжалват.

111. Софийският апелативен съд постановява решение на 25 юли 2017 г. Той потвърждава извода на Софийския окръжен съд по ревандикационния иск на държавата срещу жалбоподателите, като приема, че решението на Поземлената комисия от 31 август 2000 г. (вж. параграф 34 по-горе) за реституция на имота е нищожно. Това е така, защото предпоставките за реституция, предвидени в чл. 2, ал. 1 от Закона за реституция на горите (вж. параграф 143 по-долу), явно не са изпълнени, поради което решението няма валидно правно основание. В допълнение, бившите царе не са притежавали имота в качеството си на частни лица.

112. Жалбоподателите подават касационни жалби, които са допуснати за разглеждане от Върховния съд с определение от 20 ноември 2018 г.

113. На 21 март 2019 г. Върховният съд спира производството, като приема, че делото повдига важни въпроси относно тълкуването на Конституцията. На 3 април 2019 г. той представя въпроса на вниманието на Конституционния съд. Последният постановява решение на 28 април 2020 г. (вж. параграфи 135-136 по-долу). На 15 май 2020 г. Върховният съд възобновява разглеждането на делото.

114. Върховният съд постановява решение на 12 октомври 2020 г. Първо, той установява, че цар Фердинанд I е закупил земята на имота и след това е построил сградите със собствени парични средства. След абдикацията му (вж. параграф 7 по-горе) имотът е притежаван от цар Борис III и неговото семейство и не е бил държавна собственост. Имотът става собственост на държавата с приемането на Закона от 1947 г., но този закон е обявен за противоконституционен с решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграфи 20 по-горе и 133 по-долу).

115. Относно значимостта на решението на Конституционния съд от 28 април 2020 г. (вж. параграф 136 по-долу) Върховният съд приема следното:

„[Законът от 1947 г.], според възприетата от Конституционния съд класификация, е ненормативен акт (закон във формален смисъл). [Неговите] правни последици са породени еднократно в правния мир от момента на влизането му в сила и отпадат от момента на влизане в сила на Конституцията от 1991 г. по причина обявяването му за противоконституционен от Конституционния съд. От този момент насетне [държавата] не може да се легитимира като собственик на имотите, обявени за държавна собственост [със Закона от 1947 г.], включително и на имотите, предмет на спор по настоящото дело. ...

Актът, с който [царските] имоти са били отнети през 1947 г., към настоящия момент е обявен за противоконституционен, а с оглед неговото правно естество и за невалиден, поради което според общите принципи на вещното право не може да легитимира държавата като собственик на имуществото, което е придобила.“

Според Върховния съд „невалидността“ на Закона от 1947 г. означава, че жалбоподателите, като наследници на цар Фердинанд I, имат право на реституция на имението „Бистрица“. Следователно те валидно са придобили собственост, след като Законът от 1947 г. е обявен за противоконституционен, и ревандикационният иск на държавата е неоснователен.

Е. Относно имота „Врана“

116. На 24 март 2011 г. министърът на регионалното развитие и благоустройството, представляващ държавата, предявява ревандикационен иск срещу жалбоподателите и Столична община (вж. параграф 154 по-долу). Искът засяга както частта от имота, която жалбоподателите са задържали за себе си, така и частта, дарена от тях на общината (вж. параграф 27 по-горе). Министърът твърди, че имота „Врана“ погрешно е приет за общинска собственост – той е публична държавна собственост – и че е предаден във владение на жалбоподателите от кмета на София (вж. параграф 26 по-горе) без валидно правно основание. В допълнение, министърът претендира за обезщетение за използването на имота, като твърди, че жалбоподателите са го използвали незаконно в продължение на много години.

117. Жалбоподателите оспорват иска, като твърдят, че няма никакви основания имотът да се приеме за публична държавна собственост. Те твърдят, че дворецът е построен от техния дядо и винаги е смятан за негова частна собственост и такава на неговите наследници преди премахването на монархията. Бившите царе са придобили собственост върху имота по давност. Жалбоподателите посочват още, че решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграф 20 по-горе) възстановява техните имуществени права. Те също така претендират за възстановяване на разходите, които са направили за ремонт и поддръжка на имота.

118. С определение от 6 юли 2011 г. Софийският градски съд налага обезпечителна мярка върху имота. То е потвърдено на 24 ноември 2011 г. от Софийския апелативен съд.

119. Софийският градски съд постановява решение на 22 август 2018 г., с което уважава ревандикационните искове на държавата. Той констатира, че предшествениците на жалбоподателите - бившите царе - не са притежавали имота в личното си качество. Царе не могат да придобиват държавни имоти чрез придобивна давност, като освен това съответните давностни срокове не са били изтекли. Но дори и царете да са притежавали имота, той е станал държавна собственост съгласно Закона от 1947 г. и не е предмет на реституция, нито по силата на решението на Конституционния съд от 1998 г., нито съгласно Закона за реституцията от 1992 г. (вж. параграфи 141-142 по-долу). Жалбоподателите не са могли да придобият имота и чрез придобивна давност след 2001 г., тъй като публична държавна собственост не може да се придобива по този начин. Имотът следва да се приеме за публична държавна собственост, защото представлява паметник на културата с национално значение.

120. В допълнение, като отбелязва, че жалбоподателите не са били собственици на имота през 2001 г., Софийският градски съд приема, че не може те валидно да са прехвърлили част от него на Столична община (вж. параграф 27 по-горе) и че тази част също следва да се разглежда като държавна собственост.

121. Софийският градски съд отхвърля иска за обезщетение на държавата срещу жалбоподателите, като посочва, че не е доказано, че те са получили печалби от имота. На последно място, той констатира, че първият жалбоподател е похарчил 1 323 495 лева (приблизително 677 000 евро) за ремонт и поддръжка на имота и постановява право на задържане на имота, докато не му бъде изплатена тази сума.

122. Жалбоподателите обжалват. На 13 ноември 2019 г. Софийският апелативен съд спира производството в очакване на решението на Конституционния съд, споменато в параграф 113 по-горе. Към момента на последните подадени от страните материали (октомври 2020 г.) делото все още е висящо пред Софийския апелативен съд.

Г. Относно земите от горския фонд

123. На 4 ноември 2009 г. министърът на земеделието, като представляващ държавата, подава ревандикационен иск (вж. параграф 154 по-долу) срещу жалбоподателите относно парцелите, описани в параграфи 50-53 по-горе. Като се позовава на реституционните решения от 2000 г. и 2003 г. на Поземлената комисия/Общинска служба „Земеделие“ Самоков (вж. параграфи 50-52 по-горе), той твърди, че не е имало основания за реституция, тъй като Законът от 1947 г. не е сред законите, изброени в чл. 2, ал. 1 от Закона за реституция на горите (вж. параграф 143 по-долу). В допълнение, документите, представени в подкрепа на заявлението за реституция на жалбоподателите, не показват убедително, че техният баща, цар Борис III, е бил собственик на някои от тези парцели. Министърът също така претендира обезщетение за използването на земята от жалбоподателите преди подаването на иска.

124. На 13 септември 2011 г. Софийският окръжен съд налага обезпечителна мярка върху спорните имоти.

125. Към момента на последните предоставени от страните материали (октомври 2020 г.) делото все още е висящо пред Софийския окръжен съд.

ПРИЛОЖИМА ПРАВНА РАМКА

I. ЗАКОН ОТ 1947 Г.

126. През декември 1947 г. след премахването на монархията в България (вж. параграф 10 по-горе) Народното събрание приема Закона за обявяване държавна собственост имотите на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис и на техните наследници („Закон от 1947 г.“). Законът от 1947 г. се състои от два члена, които предвиждат следното:

„1. Обявяват се за собственост на Народната Република България всички движими и недвижими имоти, находящи се на територията на България и принадлежащи на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис и на техните наследници, лично придобити и наследени.

2. Използването на тия имоти става съгласно правилник, одобрен от Министерския съвет, по доклад на министъра на финансите.“

II. КОНСТИТУЦИЯ ОТ 1991 Г. И ЗАКОН ЗА КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД

127. През 1991 г., след падането на комунизма, е приета нова Конституция.

128. По силата на чл. 86, ал. 1 Народното събрание (Парламентът) е компетентно да приема закони, решения и декларации. В решение от 28 септември 1998 г. по дело, в което се твърди, че Народното събрание не е било компетентно да взема решение по конкретен въпрос, Конституционният съд посочва, че решенията на Народното събрание могат да се отнасят до широк кръг въпроси, като неговата компетентност в това отношение не е определена в Конституцията (Решение № 25 от 28 септември 1998 г. на КС на РБ по к. д. № 22/1998 г.).

129. Членове 147 до 152 от Конституцията се отнасят до ролята и функциите на Конституционния съд. Чл. 151, ал. 2 от Конституцията предвижда, че всяка разпоредба, намерена от Конституционния съд за противоконституционна, преставя да се прилага от момента на влизане в сила на съответното решение (три дни след публикуването му в „Държавен вестник“). Законът за Конституционния съд от 1991 г. също предвижда в чл. 22, ал. 2, че законодателните актове, за които е установено, че са противоконституционни, не се прилагат. В допълнение, чл. 22, ал. 4 предвижда, че:

„възникналите правни последици от такъв акт се уреждат от органа, който го е постановил.“

III. РЕШЕНИЯ НА КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД

A. Решение № 12 от 4 юни 1998 г.

130. В началото на 1998 г. Главният прокурор се обръща към Конституционния съд с искане да обяви Закона от 1947 г. за противоконституционен (вж. параграф 19 по-горе).

131. Конституционният съд допуска делото за разглеждане с определение от 7 април 1998 г., като изтъква, че Законът от 1947 г. е все още в сила и следователно

той е компетентен да разгледа съобразността му с Конституцията. В допълнение решава да конституира като заинтересовани страни Народното събрание, Министерският съвет, министрите на финансите и на регионалното развитие и благоустройството, както и жалбоподателите. Министерският съвет и министърът на финансите представят становища в подкрепа на искането на главния прокурор. Комисията по правни въпроси на Народното събрание също подкрепя искането, като отбелязва обаче, че констатация, че Законът от 1947 г. е противоконституционен, няма да означава, че бившите царски имоти, които са публична държавна собственост, следва да бъдат върнати на наследниците на бившите царе.

132. В решение № 12 от 4 юни 1998 г. на КС на РБ по к. д. № 13/1998 г. – „решение на Конституционния съд от 1998 г.“, Конституционният съд приема жалбата за допустима и се счита компетентен да разгледа съвместимостта на Закона от 1947 г. с настоящата Конституция, въпреки че е влязъл в сила при предишен правен режим.

133. По съществото на делото Конституционният съд постановява, по-конкретно, както следва:

„Отнемането на имотите [на царското семейство] [по чл. 1 от Закона от 1947 г.] по своята същност представлява принудително и безвъзмездно отнемане на частна собственост. По характер и последици то не се различава от конфискацията. ... Неговото прилагане не е поставено в зависимост от такива държавни и общински нужди, съществуването на които е необходимо условие, за да се допусне принудително отчуждаване на собственост. От това следва, че [чл. 1 от Закона от 1947 г.] накърнява конституционно защитеното право на собственост. ...

Кръгът на лицата, спрямо които [чл. 1 от Закона от 1947 г.] намира приложение, е определен с два признака: а) принадлежността на тези лица към семействата на бившите царе Фердинанд и Борис, и б) качеството им на наследници. Двата признака са свързани с произхода и личното положение на съответните лица ... Изложеното обосновава извод за несъвместимост [със забраната за дискриминация]. ...“

В. Решение № 3 от 28 април 2020 г.

134. Въпросът, поставен пред Конституционния съд от Върховния съд (вж. параграф 113 по-горе), е формулиран така: „Какви са правните последици от решенията на Конституционния съд, с които се обявява за противоконституционен закон с еднократно правно действие?“

135. На 9 май 2019 г. Конституционният съд допуска делото за разглеждане. Постановява решение по съществото на 28 април 2020 г. (Решение № 3 от 28 април 2020 г. на КС на РБ по к.д. № 5/2019 г.).

136. Конституционният съд определя актовете на Народното събрание с еднократно правно действие като Закона от 1947 г. като „ненормативни“ и ги разглежда като сходни с решенията на Народното събрание и указ на президента. Съдът продължава анализа си относно всички видове „ненормативни правни актове“ по следния начин:

„Правните последици от ненормативните правни актове се пораждат веднъж в правния мир към момент, който предшества във времето влизането в сила на решението на Конституционния съд, обявяващо тяхната противоконституционност. Тъй като те са вече породени, решението на Конституционния съд не може да въздейства върху тези актове по начина, предвиден в разпоредбата на чл. 151, ал. 2 [от Конституцията] ... – като прегради занапред регулативното им действие

Ето защо при контрола за конституционност на ненормативни правни актове върховенството на Конституцията може да се гарантира ако обявената противоконституционност има действие от момента на тяхното приемане или издаване. Противното разбиране би означавало, че в разглежданата хипотеза решенията на Конституционния съд не пораждаат реално правни последици, което би подкопало върховенството на Конституцията. ...

Предназначението на контрола за конституционност, институционализиран в производството пред Конституционния съд, да гарантира върховенството на Конституцията може да се постигне само ако обявените за противоконституционни ненормативни правни актове, чиито правни последици са настъпили, са невалидни от момента на приемането или издаването им...

За такива актове, приети преди Конституцията от 1991 г., невалидност настъпва от момента на влизане в сила на Конституцията.“

IV. РЕШЕНИЕ НА НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ ОТ 18 ДЕКЕМВРИ 2009 Г.

137. На 18 декември 2009 г. Народното събрание приема следното решение (вж. параграф 60 по-горе):

„Народното събрание на основание чл. 86, ал. 1 от Конституцията на Република България

РЕШИ:

1. Спира разпореждането с поземлените имоти, земеделските земи, горите, сградите и движимите вещи, за които има постановени решения за признаване и възстановяване правото на собственост или са дадени като обезщетение на наследниците на бившите царе Фердинанд I и Борис III.
2. Спира експлоатационната и строителната дейност в имотите по т. 1.
3. Спирането се налага до приемането на специален закон.
4. Лицата, които се намират във владение или държане на посочените имоти и вещи, са длъжни да полагат за тях грижата на добър стопанин, в противен случай носят отговорност за вреди.“

138. По време на парламентарните дебати, депутатите, изработили и подкрепящи решението, го обосновават със следните аргументи: имотите, за които претендират жалбоподателите, са на голяма стойност; горите може да бъдат унищожени, ако продължи дърводобивът, който е започнал от името на жалбоподателите; въпросът е с голямо правно и морално значение и решение от този род представлява „морален акт“, който показва отношението на Народното събрание; много от въпросите, свързани с процеса на реституция, остават без отговор; реституцията поражда въпроса за възможна злоупотреба с власт от страна на първия жалбоподател, който е бил министър-председател по времето, когато тя първоначално е допусната. Депутатите, които се противопоставят на решението, твърдят, че то осъществява неправомерна намеса в правото на собственост и че налага ненужни ограничения, които - нещо повече - попадат не в юрисдикцията на Народното събрание, а на съдилищата.

139. На 28 декември 2009 г. националният Омбудсман оспорва решението пред Конституционния съд. Той твърди, че Народното събрание не е компетентно да взема решения относно конкретни лица и че въпросното решение е „чисто политическо“. Той освен това твърди, че решението е прието в нарушение на принципа на разделение на властите, тъй като не Народното събрание, а съдилищата са компетентни да налагат възбрани. Той също смята, че решението нарушава разпоредбите на Конституцията, гарантиращи правото на собственост и забраняващи дискриминацията.

140. На 9 февруари 2010 г. Конституционният съд обявява искането за недопустимо, като посочва, че омбудсманът е компетентен да оспорва единствено законодателни актове, а не решения на Народното събрание. Други органи, които са компетентни да отнесат въпрос до Конституционния съд (по-точно една пета от депутатите, Министерският съвет, Върховният касационен съд, Върховният административен съд и главният прокурор) могат да го правят както по отношение на законодателни актове, така и на решения.

V. ПРИЛОЖИМО ПРАВО И ПРАКТИКА ОТНОСНО РЕСТИТУЦИЯТА

A. Законът за реституцията от 1992 г.

141. Законът за възстановяване собствеността върху одържавени недвижими имоти („Закон за реституцията“) е приет през 1992 г. Той предвижда, че бившите собственици на някои недвижими имоти, одържавени след 1945 г., или техните наследници могат да възстановят собствеността си. Реституцията по Закона за реституцията се осъществява по закон и няма нужда от административно или съдебно решение в този смисъл.

142. През ноември 1997 г. е добавена нова ал. 2 към чл. 2 от Закона, в която е регламентирана реституцията на движими и недвижими имущества:

„отнети без законово основание или отчуждени не по установения законов ред от държавата, от общините и от народните съвети в периода от 9 септември 1944 г. до 1989 г.“

B. Закон за реституция на горите от 1997 г.

143. Съгласно чл. 2, ал. 1 от този закон (Закон за възстановяване на собствеността върху горите и земите от горския фонд), приет през ноември 1997 г., реституцията е възможна единствено по отношение на земи от горския фонд, одържавени по няколко конкретни закона, приети между 1944 г. и 1958 г., които не включват Закона от 1947 г., както и по силата на „последвалите закони, укази и решения на Министерския съвет“ и други органи на комунистическата държава. Няма съдебна практика, в която е приложена втората част на чл. 2, ал. 1. Съгласно чл. 13, ал. 1 от Закона, заявленията за реституция следва да бъдат подадени преди 30 юни 1999 г.

144. В чл. 13а, ал. 1 от Закона е предвидено, че влязло в сила решение за реституция на компетентен орган, което се придружава със скица на съответния имот, представлява валиден титул за собственост, еквивалентен на нотариален акт.

145. На 14 януари 2013 г. Общото събрание на Гражданската колегия на Върховния съд приема тълкувателно решение № 5/2013. То посочва, че съдебните решения, с които се разпорежда реституция по Закона за реституция на горите (постановени в производства по съдебен контрол или когато заинтересованото лице пряко е подало иск срещу съответната поземлена комисия или служба „Земеделие“) имат обвързващо действие за държавата и нейните органи, които не могат да искат преразглеждане на въпроса в ново съдебно производство. От друга страна, държавата все пак може да инициира гражданско производство, с което косвено да оспори реституционни решения на административните органи. Това е така, защото държавата не може да се счита за страна по производството пред тези

органи и косвеното оспорване на реституционните решения е „единственият способ за защита“ на правата на държавата.

VI. КОНТРОЛ ВЪРХУ ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ГОРИТЕ

146. Управлението, ползването и опазването на горите понастоящем са регулирани от Закона за горите от 2011 г. В него са предвидени различни мерки за контрол, осъществявани от органите на Изпълнителната агенция по горите. Тези органи по-конкретно са компетентни да проверяват законността на дейностите в горите, да задържат обекта на незаконни действия, да установяват нарушения на съответните правила и да предадат извършителите, ако е необходимо чрез сила, на полицейските органи, както и да разпоредят спиране или преустановяване на незаконни действия. В Закона за горите са предвидени още административни санкции за нарушения на съответните правила. В допълнение, в подзаконови актове е регламентирано приемането на горскостопански планове със срок на действие пет или десет години и издаването на разрешителни за дърводобив.

147. Незаконният дърводобив е престъпление съгласно чл. 235 от Наказателния кодекс.

VII. ДЪРЖАВНИ И ОБЩИНСКИ ИМОТИ

148. Съгласно чл. 2, ал. 2 от Закона за държавната собственост от 1996 г., публичната държавна собственост включва по-конкретно имотите от “национално значение”, имотите, използвани от държавните органи, и други имоти, посочени като такива от Правителството. Държавните имоти, които не са включени в горепосочения списък, следва да се приемат за частни. Подобни разпоредби се съдържат в чл. 3 от Закона за общинската собственост от 1996 г.

149. Процедурите, свързани с вписването на имоти в регистрите с държавни и общински имоти и тяхното отписване от такива регистри, са посочени в чл. 68 до 79 от Закона за държавната собственост и чл. 56 до 64 от Закона за общинската собственост. В допълнение е предвидено, че всеки спор по отношение на права на собственост следва да се разреши от съдилищата (чл. 79, ал. 3 от Закона за държавната собственост и чл. 64, ал. 2 от Закона за общинската собственост), както и че актовете за вписване и заличаване на държавна и общинска собственост сами по себе си не могат да породят вещни права (чл. 5, ал. 3 от Закона за държавната собственост и чл. 5, ал. 3 от Закона за общинската собственост).

150. Върховният касационен съд и Върховният административен съд също последователно приемат, че решение на съответния административен орган, вписващ или заличаващ даден имот от регистрите, има само декларативен ефект и не може да породява или засегне вещни права (напр. *Решение № 2167 от 17.12.2004 г. на ВКС по гр. д. № 1958/2003 г., IV г. о.*; *Решение № 270 от 15.01.2004 г. на ВАС по адм. д. № 7926/2003 г., IV о.*; *Решение № 4728 от 5.05.2006 г. на ВАС по адм. д. № 8809/2005 г., III г. о.*).

151. До 1996 г. приложимото законодателство не позволява на частни лица да придобиват държавна или общинска собственост по давност, както е предвидено в чл. 79 от Закона за собствеността (вж. параграф 155 по-долу). Това се променя през юни 1996 г. с приемането на Закона за държавната собственост и Закона за

общинската собственост, които регулират придобиването по давност на частна държавна и общинска собственост. От друга страна, през 2006 г. Народното събрание налага мораториум върху изтичането на давностните срокове по отношение на такива имоти. Аргументите му са, че местните власти имат нужда от повече време, за да установят и впишат общинските и държавните имоти. Този мораториум, чието първоначално действие изтича в края на 2006 г., е продължаван многократно след това. Понастоящем е в сила до 31 декември 2022 г.

VIII. ОБЕЗПЕЧИТЕЛНИ МЕРКИ

152. Обезпечителните мерки в гражданския процес са уредени в Гражданскопроцесуалния кодекс от 2007 г. Когато такава мярка засяга недвижимо имущество, на страната, на която е наложена, се забранява да се разпорежда с имота и да изменя или поврежда имуществото (чл. 451, ал. 1 от Кодекса). Всички сделки с имуществото са недействителни по отношение на страната, в чиято полза е постановена мярката (чл. 452).

153. Обезпечителните мерки се налагат от съд в закрито заседание по молба на заинтересованата страна. След като бъде уведомена за решението на съда, страната, срещу която е наложена обезпечителна мярка, има право да я обжалва (чл. 395-396 от Гражданскопроцесуалния кодекс). Тази страна може да поиска отмяна на мярката по всяко време (чл. 402).

IX. ПРИЛОЖИМИ РАЗПОРЕДБИ НА ЗАКОНА ЗА СОБСТВЕНОСТТА

154. Чл. 108 от Закона за собствеността от 1951 г. предвижда, че собственикът на дадена вещ може да я поиска от всяко лице, което я владее или държи без да има законно основание за това (*ревандикация*). Според относимата съдебна практика на националните съдилища, ищецът по ревандикационен иск следва да докаже два елемента: 1) действителността на правото си и 2) факта, че няма законни основания ответникът да държи или владее имуществото.

155. Съгласно чл. 79 от същия закон, лице, което владее недвижим имот без правно основание, може да стане негов собственик след пет години непрекъснато владение в случай на добросъвестно владение и след десет години във всички други случаи.

156. Чл. 71 от Закона за собствеността предвижда, че преди собственикът на имот да заведе иск за възстановяване на владение, добросъвестният владелец има право да ползва имота и да получава доходи от него. Националните съдилища постановяват още, че това означава, че след завеждането на горепосочения иск този владелец е длъжен да възстанови на собственика всички получени доходи (*Решение № 1926 от 17.X.1968 г. по гр. д. № 1226/68 г., I г. о.; Решение № 837 от 16.06.2005 г. на ВКС по гр. д. № 186/2004 г., IV г. о.; Решение № 25 от 30.03.2017 г. на ВКС по гр. д. № 2389/2016 г., IV г. о., ГК*).

157. Когато от друга страна владението е недобросъвестно, собственикът може да претендира за обезщетение за всички доходи, които са получени или е можело да бъдат получени от имота, дори и за периода преди завеждането на иска за възстановяване на имота (чл. 73, ал. 1 от този закон).

Х. ЗАЩИТА СРЕЩУ ДИСКРИМИНАЦИЯ

158. Относимите разпоредби на Закона за защита от дискриминация са обобщени по делото *Фъртунова и Коленичев срещу България* ((реш. по допустимост), № 39017/12, §§ 16-23, 16 юни 2020 г.).

ПРАВОТО

I. ТВЪРДЕНИ НАРУШЕНИЯ НА ЧЛ. 1 ОТ ПРОТОКОЛ № 1 КЪМ КОНВЕНЦИЯТА И НА ЧЛ. 6 § 1 И ЧЛ. 13 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

159. Като се позовават на чл. 1 от Протокол № 1 на Конвенцията и чл. 13 от Конвенцията, жалбоподателите се оплакват от заключенията на националните съдилища, че държавата е собственик на имотите „Саръгьол“ и „Ситняково“ (вж. параграфи 71-90 и 95-105 по-горе). Те се оплакват още по чл. 6 § 1 от Конвенцията от резултата от съдебните производства, засягащи тези два имота.

160. В допълнение, жалбоподателите се оплакват по член 1 от Протокол № 1 от мораториума върху разпореждането и търговската експлоатация на имотите в тяхно владение от 2009 г. (вж. параграфи 60 и 137 по-горе), като смятат, че той им налага непропорционална тежест. Те се оплакват още като се позовават на чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията относно невъзможността да оспорят този мораториум пред съд или друг орган. Оплакват се още по чл. 14 от Конвенцията, че решението за мораториума представлява дискриминация спрямо тях, основана на произхода, социалното им положение и политическа принадлежност.

161. Относимите норми, на които се позовават жалбоподателите, предвиждат следното:

Член 1 от Протокол № 1

„Всяко физическо или юридическо лице има право мирно да се ползва от своите притежания. Никой не може да бъде лишен от своите притежания освен в интерес на обществото и съгласно условията, предвидени в закона и в общите принципи на международното право.

Предходните разпоредби не накърняват по никакъв начин правото на държавите да въвеждат такива закони, каквито сметнат за необходими за осъществяването на контрол върху ползването на притежанията в съответствие с общия интерес или за осигуряване на плащането на данъци или други постъпления или глоби.”

Член 6

„Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения..., има право на справедливо ... гледане ... от ... съд ..“

Член 13

„Всеки, чиито права и свободи, провъзгласени в тази Конвенция, са нарушени, има право на ефикасни правни средства за тяхната защита пред съответните национални власти, дори и нарушението да е извършено от лица, действащи при упражняване на служебни функции.”

Член 14

„Упражняването на правата и свободите, изложени в тази Конвенция, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и

други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имущество, рождение или друг някакъв признак.“

А. А. Аргументи на страните

1. Общи съображения

162. Правителството твърди, че жалбоподателите са придобили владението върху въпросните имоти по време, когато първият жалбоподател е бил министър-председател и от органи, „които се отчитат пряко или косвено на него“. След като политическата му партия губи властта, държавата започва активно да оспорва възстановяването и да се стреми да си върне въпросните имоти.

163. Жалбоподателите оспорват твърдението на Правителството, че първият жалбоподател е злоупотребил с властта си, докато е бил министър-председател. Те изтъкват, че нито парламентарната комисия, създадена през 2006 г. да разгледа реституцията на техните имоти (вж. параграф 59 по-горе), нито националните съдилища в националните производства са установили такава злоупотреба. Точно обратното, действията, предприети от държавата след 2009 г., са равностойни на „политическо отмъщение“. Жалбоподателите настояват, че са действали добросъвестно, което по-конкретно се доказва от факта, че са ремонтирали и подобрили имотите, които са получили.

2. Относно отказа на националните съдилища да признаят жалбоподателите за собственици на имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“

(а) Правителството

164. Правителството твърди, че жалбоподателите нямат „съществуващи притежания“ или каквото и да е „легитимно очакване“ относно възстановяването на двата имота, което означава, че чл. 1 от Протокол № 1 е неприложим. То изтъква, че държавата има широка свобода на преценка по реституционни въпроси и дали да разреши реституцията на определени категории имоти.

165. В становище от септември 2018 г. Правителството посочва, че решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграфи 132-133 по-горе) няма реституционно действие и следователно не може да е породило никакво „легитимно очакване“ за реституция у жалбоподателите. Административните решения, с които се предава владението на различните имоти (вж. параграфи 41 и 44 по-горе), също не поражда такова очакване. В тази връзка Правителството се позовава на *Великин и други срещу България* ((реш.), № 28936/03, 1 декември 2009 г.) и *Иванова и други срещу България* ((реш.), № 66467/01, 1 декември 2009 г.).

166. Правителството изтъква, че жалбоподателите не са показали в националните производства, че техните предшественици са притежавали спорните имоти в лично качество. Така то приема за правилни констатациите на националните съдилища относно имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“, в смисъл че жалбоподателите не са техни собственици. Относно тези имоти Правителството изтъква още, че националните решения са добре обосновани и постановени след задълбочен анализ на аргументите, представени от жалбоподателите.

167. В допълнително становище от октомври 2020 г. Правителството твърди, че решението на Конституционния съд от 28 април 2020 г. (вж. параграфи 135-136 по-горе) не означава автоматично, че жалбоподателите имат право на реституция

по отношение на конкретни имоти. Доказано е „отвъд всяко съмнение“, че имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“ винаги са били собственост на държавата.

(b) Жалбоподателите

168. В становище от октомври 2018 г. жалбоподателите твърдят, че през 1998 г. е била налице „политическа воля“ за реституцията на царските имоти и съответните държавни органи са избрали конкретен модел за това, а именно чрез решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграфи 132-133 по-горе), предшествано от изменения на чл. 2 от Закона за реституцията през ноември 1997 г. (вж. параграф 142 по-горе). Това е била „координирана междуинституционална политика“ с цел да се коригира историческа несправедливост и да се върнат царските имоти на наследниците на бившите царе.

169. Що се отнася до това дали техните предшественици са били собственици на претендираните имоти, жалбоподателите се обръщат към Съда да направи „своя първична преценка“. Те изтъкват, че институцията на царя, както и правният статут на Интендантството и Цивилната листа, не могат да бъдат обхванати подходящо чрез правните понятия и терминологията на републиката и че „списъкът на Кимон Георгиев“, създаден непосредствено след премахването на монархията (вж. параграф 15 по-горе), е по-подходящ източник относно правния статут на имотите на Короната. Жалбоподателите се позовават допълнително на решението на Съда по делото *Бившият крал на Гърция и други срещу Гърция* ([ГК] (същество), № 25701/94, ЕСПЧ 2000-ХІІ).

170. В допълнително становище, представено през октомври 2020 г., жалбоподателите твърдят, че решението на Конституционния съд от 28 април 2020 г. така, както е тълкувано от Върховния съд в решението му от 12 октомври 2020 г. (вж. параграфи 115 и 136 по-горе), означава, че те са имали „легитимно очакване“ за реституция.

171. На последно място, жалбоподателите твърдят, че в съдебните производства относно имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“ националните съдилища са действали в нарушение на чл. 6 § 1 от Конвенцията. Това е така, защото според тях националните съдилища са пренебрегнали политическата воля за реституция на техните имоти и така са действали противно на принципа на правната сигурност. В допълнение, националните съдилища са искали от жалбоподателите да докажат факти, които са се случили преди много време и засягат много специфичното положение на царското семейство по време на царството.

3. Относно мораториума от 2009 г.

(a) Правителството

172. По отношение на мораториума от 2009 г. (вж. параграфи 60 и 137 по-горе) Правителството твърди, че с оглед неприложимостта на чл. 1 от Протокол № 1 жалбоподателите не могат да твърдят, че е налице намеса в имуществените им права. При всички положения мораториумът е законно приет от Народното събрание и преследва легитимната цел да се запазят засегнатите имоти – които са със значителна парична, архитектурна и историческа стойност, – докато държавата реши какъв подход да предприеме. Относително бързо – с оглед сложността на въпросите – мораториумът е последван от обезпечителни мерки в

в рамките на делата, заведени от държавата срещу жалбоподателите. След тези мерки мораториумът става „*de facto* безпредметен“ и така не поражда несигурност за жалбоподателите за продължителен период от време. В допълнение, мораториумът не би могъл да бъде изненадващ за жалбоподателите, тъй като следва „логически“ от предишните политически развития. Дори на практика мораториумът не е попречил на жалбоподателите да експлоатират търговски имотите, които държат, тъй като на уебсайтовете на имотите „Царска Бистрица“, „Баня“ и „Саръгьол“ може да се види, че на посетителите се продават билети. Жалбоподателите дори са могли да ипотекират имота в Баня (вж. параграф 32 по-горе).

173. Що се отнася до оплакването, че жалбоподателите не са могли да оспорят мораториума от 2009 г., наложен с решение на Народното събрание, Правителството посочва, че това решение следва да се разглежда като заместващо липсващ закон и че нито чл. 6 § 1, нито чл. 13 от Конвенцията гарантират правото на оспорване на законодателни актове. В допълнение, жалбоподателите са имали друго възможно средство за защита на правата си, а именно гражданското производство, по което са били страни.

(b) Жалбоподателите

174. Жалбоподателите твърдят, че мораториумът е приет от Народното събрание в нарушение на принципа на разделение на властите, тъй като засяга обезпечителни мерки, които са в компетентността на съдилищата. Така жалбоподателите смятат, че мораториумът противоречи на Конституцията и представлява популистка мярка, равностойна на „произволно политическо действие“. Според тях, той е станал безсмислен предвид факта, че в производствата, заведени от държавата, съдилищата са наложили възбрани и някои от тези производства вече са завършили в полза на държавата. Въпреки това, жалбоподателите изтъкват, че мораториумът е довел до продължителен период на несигурност за тях. В допълнение, той не е имал ясна цел и им налага прекомерна тежест, тъй като са възпрепятствани да експлоатират стопански въпросните имоти, но в същото време са задължени да полагат добра грижа за тях.

175. Жалбоподателите посочват, че съгласно националното право обезпечителните мерки може да се обжалват пред компетентните национални съдилища; от друга страна обаче, те не са могли да оспорят мораториума от 2009 г., който съдържа идентични мерки. Това е така, просто защото Народното събрание е взело решение, което обикновено е в компетентността на съдилищата. Жалбоподателите също така не са имали на свое разположение нито една несъдебна процедура за оспорване на мораториума.

В. Преценката на Съда

1. *Оплаквания относно отказа на националните съдилища да признаят жалбоподателите за собственици на имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“*

(a) Допустимост

(i) *Член 1 от Протокол № 1*

176. Съдът припомня, че чл. 1 от Протокол № 1 не може да се тълкува по

начин, който налага общо задължение на договарящите страни да възстановят собственост, която им е прехвърлена, преди да са ратифицирали Конвенцията. Чл. 1 от Протокол № 1 също така не налага ограничения на свободата на договарящите страни да определят обхвата на реституцията на собственост и да изберат условията, при които се съгласяват да възстановят правото на собственост на предишните собственици (вж. освен други *Kopecký v. Slovakia* [ГК], № 44912/98, § 35 (d), ЕСПЧ 2004-IX, и *Сивова и Колева срещу България*, № 30383/03, § 88, 15 ноември 2011 г.).

177. Съгласно практиката на Съда, жалбоподател може да твърди нарушение на Протокол № 1 само доколкото случаят се отнася до негови „притежания“ по смисъла на тази разпоредба. „Притежания“ може да бъдат или „съществуващи притежания“, или активи, включително искове, по отношение на които жалбоподателят може да твърди, че той или тя има поне „легитимно очакване“ да получи правото мирно ползване на правото на собственост. За разлика от това, надеждата за признаване на имуществено право, чието ефективно упражняване е невъзможно, не може да се приеме за „притежание“ по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1, като това важи и за условен иск, който отпада поради неизпълнение на условието (вж. освен други *Kopecký*, цитирано по-горе, § 35 (с), ЕСПЧ 2004-IX, и *Von Maltzan and Others v. Germany* (реш.) [ГК], № 71916/01 и 2 други, § 74, ЕСПЧ 2005-V).

178. Жалбоподател може да твърди, че има „легитимно очакване“, което предполага защита по чл. 1 от Протокол № 1, когато за това има достатъчно основание в националното право, например когато има установена национална съдебна практика, с която се потвърждава, че това е така. Обратното, не може да се каже, че възниква легитимно очакване, когато е налице спор относно правилното тълкуване и прилагане на националното право, и тълкуванията на жалбоподателя са отхвърлени от националните съдилища (вж. *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* [ГК], № 73049/01, § 65, ЕСПЧ 2007-I и конкретно в контекста на реституция на имущество *Jantner v. Slovakia*, № 39050/97, §§ 29-33, 4 март 2003 г. и *Великин и други*, цитирано по-горе, §§ 63-64 и 67-69).

179. Разглежданото оплакване засяга твърдяното право на собственост на жалбоподателите върху имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“. Макар че жалбоподателите получават владение върху тях през 2002 г. и 2003 г., когато имотите са извадени от регистрите на държавна имоти (вж. параграфи 41 и 44 по-горе), този факт сам по себе си е недостатъчен за Съда да стигне до заключението, че те са имали „съществуващи притежания“ в смисъл на признато право на собственост. Така съгласно националното право и практиката на националните съдилища, административни решения като тези, взети по искане на жалбоподателите през 2002 г. и 2003 г., не могат сами по себе си да породят или засегнат имуществени права (вж. параграфи 149-150 по-горе; също *Великин и други*, цитирано по-горе, § 67).

180. Следователно Съдът трябва да прецени дали жалбоподателите са имали „легитимно очакване“ да станат и да бъдат признати за собственици на имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“.

181. В националните производства относно тези два имота националните съдилища стигат, по-конкретно, до две заключения: 1) че предшествениците на жалбоподателите, бившите царе Фердинанд I и Борис III, не са били собственици на тези имоти в качеството си на частни лица и че дори преди приемането на

Закона от 1947 г. имотите са били собственост на държавата, както и 2) че дори и да не е така, не е осъществена реституция в полза на жалбоподателите, особено по силата на решението на Конституционния съд от 1998 г.

182. Жалбоподателите оспорват тези заключения. По отношение на първото, те насърчават Съда да направи своя оценка, като вземе предвид по-конкретно т.нар. „Списък на Кимон Георгиев“ (вж. параграф 169 по-горе). В този документ, изготвен през 1946 г., в който се изреждат царските имоти, двата имота са посочени в раздела „Лични имоти, собственост на бившия цар“ (вж. параграф 15 по-горе).

183. Съдът припомня, че на първо място националните власти, по-конкретно съдилищата, имат задачата да тълкуват и прилагат националното право (вж. освен други *Former King of Greece and Others*, § 82; *Kopecký*, § 56; и *Великин и други*, § 71, всички цитирани по-горе). Не е негова задача, като общо правило, да замени своята оценка на фактите с тази на националните съдилища, а тези съдилища следва да преценят доказателствата пред тях (вж. *Radomilja and Others v. Croatia* [GC], № 37685/10 и 22768/12, § 150, 20 март 2018 г.).

184. В настоящия случай националните съдилища анализират подробно аргументите относно претендираното право на собственост на бившите царе спрямо имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“. В предходното производство относно имота „Кричим“ Върховният съд разглежда правния статут на Интендантството, като стига до заключението, че то е държавен орган и че е придобивало имоти от името на държавата, а не от името на царете в качеството им на частни лица (вж. параграфи 66-67 по-горе); тези констатации са посочени в производството относно имота „Ситняково“ (вж. параграф 97 по-горе). Националните съдилища анализират други фактори, относими към претендираното право на собственост на бившите царе, като абдикацията на Фердинанд I през 1918 г., начина, по който са построени сградите в имотите и изтичането на давностните срокове преди 1947 г., като не виждат основания да стигнат до заключението, че царете са станали собственици на двата имота; тяхното заключение е, че дори преди приемането на Закона от 1947 г. имотите са били държавна собственост (вж. параграфи 72, 83-84 и 97 по-горе).

185. Като изтъква още веднъж, че по правило националните съдилища следва да преценяват фактите и доказателствата пред тях, Съдът не вижда основание, както настояват жалбоподателите, да преразгледа въпроса. По-конкретно, той не вижда произвол или явна необоснованост в констатациите на националните съдилища, които са обобщени по-горе. В хода на оспорването им, жалбоподателите се позовават основно на „списъка на Кимон Георгиев“, в който, както вече бе споменато, двата имота са включени в раздела „Лични имоти, собственост на бившия цар“ (вж. параграф 15 по-горе). От друга страна, аргумент относно точно този списък е разгледан и отхвърлен на национално ниво, като националните съдилища приемат, че характеризирането на имотите в този списък не би могло да установи право на собственост (вж. параграф 63 по-горе).

186. Така националните съдилища установяват, че наследодателите на жалбоподателите не са притежавали имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“ в качеството си на частни лица, като дават достатъчни мотиви, които Съдът не е готов да постави под въпрос. Това само по себе си представлява достатъчно основание да бъдат отхвърлени претенциите за реституция на жалбоподателите и Съдът няма да разглежда допълнителната констатация на съдилищата, а именно,

че не е осъществена реституция в полза на жалбоподателите по-конкретно въз основа на решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграфи 73-74, 85-86 и 98 по-горе). Вярно е, че в производството конкретно относно имението „Царска Бистрица“ Върховният съд, като се позовава на решението на Конституционния съд от 28 април 2020 г., стига до обратното заключение, т.е., че решението на Конституционния съд от 1998 г. възстановява правото на собственост на жалбоподателите относно този имот (вж. параграф 115 по-горе). Въпреки това Съдът няма задачата да прецени в този контекст ефекта на последващо съдебно решение, прието много години по-късно.

187. Жалбоподателите се позовават на *Former King of Greece and Others* (цитирано по-горе; вж. параграф 169 *in fine* по-горе). В това решение (вж. по-специално §§ 60-66) Съдът стига до заключението, че преди отчуждаването им от гръцката държава имотите, предмет на жалбата, са били собственост на членовете на кралското семейство „като частни лица“. За да стигне до това заключение, Съдът взема предвид начина, по който са придобити отделните имоти, тяхното последващото прехвърляне, в съответствие с гръцкото гражданско право, между членове на кралското семейство или на трети страни, както и действията на гръцката държава, която няколко пъти третира имотите като частни.

188. От друга страна, настоящият случай е различен и Съдът вече прави разграничението в предходно решение по делото, когато разглежда оплакванията на жалбоподателите относно имота „Кричим“ (вж. *Саксбургготски и други срещу България* (реш.), № 38948/10 и 2 други, §§ 153-54, 20 март 2018 г.). Той не може автоматично да пренесе в настоящия случай констатации, които е правил по-рано в други решения. Както е споменато по-горе, в настоящия случай националните съдилища са стигнали до заключения, които не са нито произволни, нито явно необосновани по въпроса дали предшествениците на жалбоподателите са притежавали двата имота в качеството си на частни лица, и Съдът няма да навлиза в преценка на правните последици от решението на конституционния съд от 1998 г.

189. На последно място, Съдът добавя, че в производствата относно имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“ националните съдилища отхвърлят аргумента, като дават явно уместни и достатъчни основания, че жалбоподателите са придобили право на собственост посредством придобивна давност (вж. параграфи 75, 87 и 98 по-горе). В настоящото производство жалбоподателите не оспорват заключенията на националните съдилища в това отношение.

190. Така, тъй като националните съдилища отхвърлят претенциите на жалбоподателите, че са станали собственици на имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“, не може да се каже, че възниква „легитимно очакване“ за жалбоподателите в това отношение.

191. Следователно чл. 1 от Протокол № 1 е неприложим и разглежданото оплакване е несъвместимо *ratione materiae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на чл. 35 § 3 (а), като трябва да бъде отхвърлено съгласно чл. 35 § 4.

(ii) Чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията

192. Оплакването по чл. 6 § 1 от Конвенцията (вж. параграфи 159 и 171 по-горе) се отнася до начина, по който националните съдилища са се произнесли по ревандикационните искове на държавата. От друга страна, Съдът многократно е

приемал, че неговата задача не е да разглежда фактологични или правни грешки, за които се твърди, че са допуснати от националните съдилища (вж. *Waite and Kennedy v. Germany* [ГК], № 26083/94, § 54, ЕСПЧ1999-I). Той не следва да действа като четвърта инстанция и затова няма да постави под въпрос по чл. 6 § 1 констатациите на националните съдилища, освен ако тези констатации могат да се разглеждат като произволни или явно необосновани (вж. *Bochan v. Ukraine* (№ 2) [ГК], № 22251/08, § 61, ЕСПЧ 2015).

193. В настоящия случай Съдът не смята, че констатациите на националните съдилища са произволни или явно необосновани. По-конкретно той отбелязва, че анализ на правните последици от решението на Конституционния съд от 1998 г. е направен от тях преди решението от 2020 г. на същия съд, който в крайна сметка изяснява въпроса. Съдилищата разглеждат и отговарят подробно на аргументите на жалбоподателите, като се позовават на съответните разпоредби на националното право (вж. параграфи 71-105 по-горе). Съдът се позовава допълнително на констатациите си в параграф 185 по-горе.

194. Следователно оплакването по чл. 6 § 1 е явно необосновано и трябва да бъде отхвърлено в съответствие с чл. 35, §§ 3 (а) и 4 от Конвенцията.

195. На последно място, жалбоподателите се оплакват също съгласно чл. 13 от Конвенцията (вж. параграф 159 по-горе). Доколкото по този член е повдигнат отделен въпрос, с оглед на горните си констатации Съдът смята, че за жалбоподателите не може да се каже, че са имали защитима претенция за нарушение на Конвенцията и че следователно чл. 13 не се прилага (вж. например и освен много други *Walter v. Italy* (реш.), № 18059/06, 11 юли 2006 г.). Следователно оплакването по този член е несъвместимо *ratione materiae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на чл. 35 § 3 (а) и следва да бъде отхвърлено съгласно чл. 35 § 4.

2. Оплаквания, свързани с мораториума от 2009 г.

196. Жалбоподателите се оплакват по чл. 1 от Протокол № 1 и чл. 6 § 1, чл. 13 и чл. 14 от Конвенцията относно последиците от мораториума, за който Народното събрание взема решение през 2009 г. (вж. параграф 160 по-горе). Оплакванията се отнасят до множество имоти, описани в параграфи 22-56 по-горе, с различно положение и правен статут. В допълнение, самият мораториум се състои от два елемента – забрана за разпореждане с имотите, за които жалбоподателите претендират, че са придобили, и забрана за търговска експлоатация на същите имоти (вж. параграф 137 по-горе). Съдът ще разгледа различните компоненти по-долу.

(а) Допустимост

(i) Оплакване по чл. 14 от Конвенцията относно всички имоти

197. Жалбоподателите оплакват още по чл. 14 от Конвенцията, че решението за мораториума представлява дискриминация срещу тях въз основа на техния произход, социално положение и политическа принадлежност (вж. параграф 160 по-горе). Все пак, доколкото тази разпоредба, разглеждана във връзка с чл. 1 от Протокол № 1 или чл. 6 § 1 или чл. 13 от Конвенцията, повдига автентични въпроси в случая, Съдът намира в случаи на твърдяна дискриминация, дори и въз основа на законодателен акт, че различните производства по Закона за защита от

дискриминация (вж. параграф 158 по-горе) представляват ефективно средство за защита (вж. *Фъртунова и Коленичев срещу България* (реш.), № 39017/12, §§ 55-62, 16 юни 2020 г.). Жалбоподателите не са уведомили Съда дали са прибягнали до това средство за защита. Следователно оплакването на чл. 14 от Конвенцията следва да бъде обявено за недопустимо съгласно чл. 35 §§ 1 и 4 от Конвенцията поради неизчерпване на вътрешноправните средства за защита.

(ii) *Къща на княгиня Евдокия*

198. Владението на тази къща е предадено на жалбоподателите през 1999 г. и през 2001 г. жалбоподателите я продават на частно лице (вж. параграфи 23-24 по-горе). Не се твърди, че впоследствие те са държани отговорни по някакъв начин във връзка с този имот, по-специално след налагането на мораториума през 2009 г.

199. Така, независимо дали може да се каже, че жалбоподателите са придобили по валиден начин право на собственост или „легитимно очакване“ за реституция, мораториумът не е довел до намеса в техните права, гарантирани от чл. 1 от Протокол № 1 или чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията.

200. Следователно жалбоподателите не са жертва на твърдяно нарушение на техните права и оплакванията им по отношение на къщата на княгиня Евдокия са несъвместими *ratione personae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на чл. 35 § 3 (а). Така те трябва да бъдат отхвърлени в съответствие с чл. 35 § 4.

(iii) *Имотите*

- (α) Оплакване по чл. 1 от Протокол № 1 по отношение на забраната за разпореждане с имоти
– *Имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“*

201. Съдът вече констатира, че жалбоподателите не са имали „съществуващи притежания“ или „легитимно очакване“ да бъдат признати за собственици на тези два имота (вж. параграфи 179-190 по-горе). Това означава, че забраната за разпореждане не е осъществила намеса в техни „притежания“ и те не са жертва на твърдяно нарушение на правата им. Следователно разглежданото оплакване несъвместимо *ratione materiae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на чл. 35 § 3 (а) и следва да бъде отхвърлено съгласно чл. 35 § 4.

– *Имотите „Врана“, „Баня“ и „Бистрица“*

202. Към датата на последната информация на разположение на Съда, националното производство относно твърдяното право на собственост на жалбоподателите върху имота „Врана“ е все още висящо пред Софийския апелативен съд (вж. параграф 122 по-горе). От друга страна, имотът в Баня (вж. параграфи 29-32 по-горе) не е предмет на съдебно производство и държавата няма претенции да си върне владението от жалбоподателите. Така, претенциите на последните, че са придобили право на собственост върху имотите „Врана“ и „Баня“ никога не са потвърждавани или отхвърляни окончателно от националните съдилища.

203. Съдът допълнително отбелязва мораториума за придобиване на държавна и общинска собственост по давност, който е в сила от 2006 г. (вж. параграф 151 по-горе). Дали този мораториум е съобразен с Конвенцията не е предмет на

настоящото производство. При всички положения, жалбоподателите не може да са придобили имотите „Врана“ и „Баня“ по този начин. Това е така, защото жалбоподателите изглежда са упражнявали непрекъснато владение на имението „Врана“ едва от 2004 г. (вж. параграфи 30 и 155 по-горе).

204. Следователно, жалбоподателите не са установили, че в това положение на несигурност относно твърдяното им право на собственост върху имотите „Врана“ и в Баня, те са могли законно да се разпореждат с тези имоти. Следователно, жалбоподателите не са жертва на твърдяно нарушение на чл. 1 от Протокол № 1.

205. Горните разсъждения са валидни и относно имота „Бистрица“. Въпреки че с окончателно решение от 12 октомври 2020 г. Върховният съд установява, че жалбоподателите са негови законни собственици (вж. параграфи 114-115 по-горе), до тази дата ситуацията е била също толкова несигурна. Както и по-горе, жалбоподателите не показват, че в това положение са могли законно да се разпореждат с имота.

206. Що се отнася до положението след решението на Върховния съд от 12 октомври 2020 г., с което се признава правото им на собственост, жалбоподателите не установяват, че мораториумът от 2009 г. остава приложим. В допълнение, те не се оплакват конкретно от настоящото положение относно имението „Бистрица“.

207. Следователно, жалбоподателите не са жертва на твърдяно нарушение на чл. 1 от Протокол № 1.

208. Предвид горните съображения, Съдът стига до заключението, че разглежданото оплакване относно забраната за разпореждане с имотите „Врана“, „Баня“ и „Бистрица“ е несъвместимо *ratione personae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на чл. 35 § 3 (а). То следва да бъде отхвърлено в съответствие с чл. 35 § 4.

(β) Оплакване по чл. 1 от Протокол № 1 по отношение на забраната за търговска експлоатация

209. В мораториума от 2009 г. е включена и забрана за всякаква търговска експлоатация на петте имота (вж. параграф 137 по-горе).

210. Съдът не намира за необходимо да установи дали жалбоподателите са имали „легитимно очакване“ да осъществяват такава експлоатация поради основанията по-долу.

211. Въпреки съществуването на въпросната забрана, не изглежда жалбоподателите да са били препятствани да експлоатират търговски въпросните имоти. Както твърди Правителството и не се оспорва от жалбоподателите, те са продавали билети на посетителите на имотите „Саръгьол“, „Бистрица“ и „Баня“ (вж. параграф 172 по-горе). Също така е важно, както вече бе споменато, че дворецът „Врана“ е основното жилище на първия жалбоподател (вж. параграф 28 по-горе), а имотът в Баня е регистрираният адрес на втория жалбоподател в България (вж. параграф 32 по-горе). Нещо повече, в националното производство относно имота „Ситняково“ е потвърдено, че към момента, когато жалбоподателите получават владение, сградите на имота са били неизползваеми и жалбоподателите дори не могат да получат доходи от тях (вж. параграф 99 по-горе). На последно място, трябва да се отбележи още, че жалбоподателите не отправят искове за справедливо обезщетение въз основа на пропуснати доходи от

търговската експлоатация на петте имота, но отправят такова искане по отношение на земите от горския фонд (вж. параграфи 278-279 по-долу).

212. С оглед на горните съображения, Съдът намира, че жалбоподателите не са доказали, че на практика са били възпрепятствани да предприемат по-нататъшни стопански дейности в петте имота.

213. Съдът отбелязва допълнително, че докато съгласно мораториума от 2009 г. жалбоподателите са задължени да се грижат и поддържат въпросните имоти (вж. параграф 137 по-горе), в производството относно имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“ те са имали право да си възстановят разходите, които са направили за тази цел. Като приемат, че жалбоподателите не са притежавали тези имоти, националните съдилища от друга страна намират държавата за отговорна да възстанови направените от тях разходи и позволяват право задържане на жалбоподателите относно имотите, докато сумите не им бъдат изплатени (вж. параграфи 77, 90 и 99 по-горе). В същите производства е установено още, че жалбоподателите не трябва да заплащат обезщетение на държавата за това, че са заемали и ползвали имотите в продължение на много години, като Върховният съд казва по-специално, че да се приеме обратното би било в противоречие с чл. 1 от Протокол № 1 (вж. параграфи 89 и 105 по-горе). До сходни констатации стига и първоинстанционният съд в производството относно имота „Врана“, което към датата на последната информация на разположение на Съда (октомври 2020 г.) е все още висящо пред Софийския апелативен съд (вж. параграфи 121-122 по-горе). Предвид тези съображения, разглежданата мярка няма по-нататъшни отрицателни последици за жалбоподателите, нито им налага значителна тежест.

214. От горното следва, че няма намеса в правата на жалбоподателите по чл. 1 от Протокол № 1 в резултат на забраната, наложена през 2009 г. от Народното събрание върху търговската експлоатация на имотите „Ситняково“, „Саръгьол“, „Бистрица“, „Врана“ и „Баня“.

215. Следователно, жалбоподателите не са жертва на твърдяното нарушение на правата им по чл. 1 от Протокол № 1 относно петте имота. Оттук следва, че тяхното оплакване относно забраната за търговска експлоатация на тези имоти е несъвместимо *ratione personae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на чл. 35 § 3 (а) и следва да бъде отхвърлено съгласно чл. 35 § 4.

(γ) Оплаквания по чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията

216. В допълнение жалбоподателите се оплакват по чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията относно невъзможността да оспорят различните аспекти на мораториума (вж. параграф 160 по-горе).

– Невъзможността за оспорване на забраната за разпореждане със собствеността относно имотите „Ситняково“, „Саръгьол“, „Бистрица“ и „Врана“

217. Забраната за разпореждане със собствеността е наложена от Народното събрание през декември 2009 г. (вж. параграфи 60 и 137 по-горе). След като държавата завежда иски срещу жалбоподателите, с които да си върне владението на четирите имота, между май и ноември 2011 г. националните съдилища налагат обезпечителни мерки на тези имоти (вж. параграфи 70, 94, 108 и 118 по-горе), което води до правните последици, описани в параграф 152 по-горе. Съответно има период от по-малко от две години, през който мораториумът

от 2009 г. е можел да доведе до потенциална невъзможност за жалбоподателите да се разпореждат с тези четири имота.

218. Съдът препраща към своя анализ на идентичните оплаквания относно земите от горския фонд, претендирани от жалбоподателите (вж. параграф 248 по-долу). По същите причини, изложени по отношение на тези оплаквания, а именно относително кратката продължителност на въпросната мярка и изключителното естество на конкретния случай, той намира настоящите оплаквания за явно необосновани и ги отхвърля съгласно чл. 35 §§ 3 (а) и 4 от Конвенцията.

– *Невъзможността за оспорване на забраната за разпореждане със собствеността относно имота в Баня*

219. Горните съображения са неприложими за имота в Баня (вж. параграфи 29-32 по-горе), който не е предмет на съдебно производство или обезпечителни мерки.

220. Що се отнася до имота в Баня, независимо от становището си за несигурността на правото на собственост на жалбоподателите (вж. параграф 204 по-горе), за целите на настоящия анализ Съдът е готов да приеме, че забраната за разпореждане със собствеността е засегнала техни „граждански права и задължения“. Жалбоподателите са във владение на имота в Баня от 2004 г. (вж. параграф 30 по-горе), владение, което не е нарушавано и явно е толерирано от държавата. Това е достатъчно, за да се стигне до заключението, че те имат достатъчно установен имуществен интерес, за да могат да ангажират гражданския аспект на чл. 6 (вж. *mutatis mutandis Hamer v. Belgium*, № 21861/03, § 76, ЕСПЧ 2007-V (извадки), и *Kosmas and Others v. Greece*, № 20086/13, § 71, 29 юни 2017 г.).

221. Съдът приема, че за да се прилага „гражданският“ аспект на чл. 6 § 1, трябва да е налице спор относно „право“, за което може да се каже, поне въз основа на защитими основания, че е признато съгласно националното законодателство. Спорът следва да бъде реален и сериозен; той може да се отнася не само до действителното съществуване на правото, но и до неговия обхват и начина на упражняването му (вж. скорошно *Károly Nagy v. Hungary* [ГК], № 56665/09, § 60, 14 септември 2017 г.). Съдът приема, че в настоящия случай е налице такъв спор. Законосъобразността и обхватът на решението на Народното събрание от 18 декември 2009 г., с което се налага мораториум, представляват предмета на спора.

222. По горните причини Съдът стига до заключението, че чл. 6 § 1 от Конвенцията е приложим към този аспект на случая.

223. Съдът намира още, че оплакването по чл. 6 § 1 не е явно необосновано, нито недопустимо на други основания, посочени в чл. 35 от Конвенцията. Следователно то трябва да бъде обявено за допустимо.

224. С оглед на горните съображения, Съдът също така обявява за допустимо свързаното оплакване по чл. 13 от Конвенцията.

– *Невъзможността за оспорване на забраната за търговска експлоатация на всичките пет имота*

225. На последно място, оплакванията по чл. 6 § 1 и чл. 13 също така засягат невъзможността за оспорване на забраната за търговска експлоатация на петте имота.

226. Независимо от констатациите си по-горе, че жалбоподателите не са показали, че са възпрепятствани на практика да предприемат стопански дейности в малък мащаб в петте имота и че не са понесли допълнителни отрицателни последици (вж. параграфи 211-213 по-горе), Съдът намира, че самото съществуване на разглежданата мярка е достатъчно, за да се стигне до заключението, че тя засяга „гражданските права и задължения“ на жалбоподателите. В допълнение, той приема, че е съществувал и „спор“ относно съществуването на тези права и задължения и относно обхвата и начина на тяхното упражняване. Следователно чл. 6 § 1 от Конвенцията е приложим.

227. Съдът намира още, че оплакването по чл. 6 § 1 не е явно необосновано, нито недопустимо на други основания, посочени в чл. 35 от Конвенцията. Следователно то трябва да бъде обявено за допустимо.

228. С оглед на горните съображения, Съдът също така обявява за допустимо свързаното оплакване по чл. 13 от Конвенцията.

(iv) Земи от горския фонд

(α) Оплаквания относно двата компонента на мораториума

229. Преди налагането на разглеждания мораториум жалбоподателите продават част от реституираните парцели горски земи на трети страни (вж. параграф 56 по-горе). Съответно, съдържащите се в мораториума ограничения не са засегнали владението или ползването на тези парцели от жалбоподателите. Доколкото разглежданите оплаквания могат да бъдат възприети като засягащи тези парцели, тези оплаквания са несъвместими *ratione personae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на чл. 35 § 3 (а) и следва да бъдат отхвърлени съгласно чл. 35 § 4.

(β) Оставащи оплаквания, свързани със забраната за разпореждане с имущество

230. Между 2000 г. и 2003 г. Самоковската поземлена комисия/Общинска служба „Земеделие“ разпорежда реституция в полза на жалбоподателите на множество парцели земи от горския фонд в производства, инициирани от жалбоподателите по Закона за реституция на горите. Жалбоподателите влизат във владение на тези парцели и извършват дърводобив (вж. параграфи 50-55 по-горе).

231. Като начало Съдът изтъква, че реституцията на земите от горския фонд не се основава на решението на Конституционния съд от 1998 г. (вж. параграф 20 по-горе) или Закона за реституцията (вж. параграфи 141-142 по-горе), а се осъществява, както бе споменато, в производства по Закона за реституция на горите. Така, земите от горския фонд следва да се разграничават от имотите, разгледани по-горе.

232. Решенията за реституция в полза на жалбоподателите са придружени със скици на имотите (вж. параграфи 50-54 по-горе). По националното право това по принцип означава, че те представляват валиден документ за собственост, сходен с нотариалните актове (вж. параграф 144 по-горе).

233. През ноември 2009 г. държавата завежда ревандикационен иск срещу жалбоподателите, с който оспорва решенията за реституция и иска връщане на владението на земите от горския фонд (вж. параграф 123 по-горе). В националната юриспруденция подобни действия по принцип се приемат за допустими (вж. параграф 145 по-горе). Към датата на последната информация, предоставена от страните (октомври 2020 г.) производството е все още висящо пред първоинстанционния съд (вж. параграф 125 по-горе).

234. Предвид факта, че производството, в което правото на собственост на жалбоподателите е още висящо, прибързано е да се реши дали жалбоподателите имат „съществуващи притежания“ или „легитимно очакване“ да придобият право на собственост въз основа на решенията за реституция и така да могат да се разпореждат с това право. От друга страна, не е необходимо да се стига до определено заключение в този смисъл. Дори и да се приеме, че жалбоподателите са имали „притежания“ и че следователно чл. 1 от Протокол № 1 е приложим, Съдът счита оплакването по тази разпоредба за недопустимо при всички положения поради съображенията по-долу.

235. Както вече е казано по-горе (вж. параграф 56), през 2007-08 г., преди налагането на мораториума от 2009 г., жалбоподателите са продали някои реституирани парцели на трети страни. Така може да се приеме, че ако не беше мораториумът, те са можели да пожелаят да продадат на трети страни или по друг начин да се разпоредят и с други парцели. Това е достатъчно, за да се стигне до заключението, че мораториумът и по-специално забраната за разпореждане с право на собственост е намеса в „притежания“, които жалбоподателите може да са имали. Намесата представлява „контрол върху ползването на притежанията“ по смисъла на втория параграф на чл. 1 от Протокол № 1 (вж. *mutatis mutandis*, *Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine*, № 846/16 и 1075/16, § 104, 22 май 2018 г.).

236. Съдът отбелязва още, че в производството, заведено от държавата срещу жалбоподателите, на 13 септември 2011 г. Софийският окръжен съд налага обезпечителни мерки върху парцелите (вж. параграф 124 по-горе). Съгласно националното право наложената от съда обезпечителна мярка предполага забрана за прехвърляне на каквито и да било вещни права (вж. параграф 152 по-горе). Жалбоподателите са имали право да оспорят пред компетентния съд първоначалното налагане на такава възбрана или да поискат отмяната ѝ (вж. параграф 153 по-горе).

237. Така, след 13 септември 2011 г. не само по силата на законовия мораториум от 2009 г., но и въз основа на отделни обезпечителни мерки, наложени от Софийския окръжен съд жалбоподателите не са могли да се разпореждат с правото на собственост върху парцелите земи от горския фонд. Това означава, че намесата в „притежанията“, които жалбоподателите може да са имали, е траела от 18 декември 2009 г. до 13 септември 2011 г. – около една година и девет месеца.

238. Съгласно практиката на Съда, намесата в права, гарантирани по чл. 1 от Протокол № 1, трябва да бъде предвидена от закона и да преследва една или повече легитимни цели. В допълнение, трябва да има обоснована връзка на пропорционалност между използваните средства и преследваните цели. С други думи, Съдът трябва да прецени дали е постигнат справедлив баланс между потребностите на обществения интерес и интереса на засегнатите лица. Необходимият баланс няма да бъде намерен, ако засегнатото лице е трябвало да

понесе „индивидуална и прекомерна тежест“ (вж. освен много други *James and Others v. the United Kingdom*, 21 февруари 1986 г., § 50, Серия А № 98; *Beyeler v. Italy* [ГК], № 33202/96, §§ 108-14, ЕСПЧ 2000-I; и *Василев и Дойчева срещу България*, № 14966/04, § 45, 31 май 2012 г.).

239. Като се насочва към въпроса дали намесата в „притежанията“ на жалбоподателите е предвидена от закона, Съдът отбелязва, че оспорваната от тях мярка е приета от Народното събрание (вж. параграфи 60 и 137 по-горе). По онова време някои депутати, както и националният омбудсман, твърдят, че Народното събрание налага обезпечителни мерки, които обичайно са в компетентността на съдилищата (вж. параграфи 138-139 по-горе). Същият аргумент е повдигнат от жалбоподателите в становището им до Съда (вж. параграф 174 по-горе). Омбудсманът смята също така за проблемен факта, че Народното събрание е взело решение относно конкретни лица (вж. параграф 139 по-горе).

240. От друга страна, Съдът отбелязва, че чл. 86, ал. 1 от Конституцията дава право на Народното събрание да взема решения по широк кръг от въпроси. Това се потвърждава от Конституционния съд, който отбелязва, че компетентността на Народното събрание в това отношение не се ограничава от Конституцията (вж. параграф 128 по-горе).

241. Съдът допълнително отбелязва уникалното естество и символичното значение на настоящия случай, което засяга бившето царско семейство и неговото положение в Републиката. При конкретните обстоятелства на делото Съдът не намира за особено проблемно, от гледна точка на изискването за законосъобразност по чл. 1 от Протокол № 1, това, че Народното събрание в решението си от 18 декември 2009 г. разглежда конкретно положението на жалбоподателите. Съдът също така не смята, че фактът, че Народното събрание е наложило ограничения на жалбоподателите, сходни с тези, които обичайно се свързват с обезпечителни мерки, налагани от съда, повдига реален въпрос относно законосъобразността. Не се твърди, че това е нарушило компетентността на съдилищата да налагат такива мерки и, както е казано по-горе, такава мярка е разпоредена по-късно от Софийския окръжен съд (вж. параграф 124 по-горе).

242. Така Съдът стига до заключението, че може да се приеме, че намесата в правата на жалбоподателите е предвидена от закона.

243. Що се отнася до това дали намесата е преследвала легитимна цел в обществен интерес, Съдът намира, предвид факта, че забраната за разпореждане със собственост е сходна с обезпечителна мярка, че намесата е имала за цел да запази статуквото и да улесни евентуалното изпълнение на съдебно решение, с което на жалбоподателите се нарежда да предадат владението (вж. *mutatis mutandis JGK Statyba Ltd and Guselnikovas v. Lithuania*, № 3330/12, § 130, 5 ноември 2013 г.).

244. И на последно място, като се насочва към въпроса дали е постигнат справедлив баланс между преследваната легитимна цел и индивидуалните интереси на жалбоподателите, Съдът отбелязва, че намесата, която разглежда, е с относително кратка продължителност, а именно около една година и девет месеца (вж. параграф 237 по-горе; пример за разлика *Zelenchuk and Tsytsyura*, цитирано по-горе, § 144, по което сходна мярка, намерена от Съда за проблемна, е в сила за жалбоподателите за десет до дванадесет години и *JGK Statyba Ltd and Guselnikovas*, цитирано по-горе, §§ 131-32 и 143-44, по което дружеството жалбоподател не е могло да продаде имуществото си повече от десет години).

Ограничението е наложено след като министърът на земеделието, действащ от името на държавата, вече е завел иск срещу жалбоподателите относно земите от горския фонд (вж. параграф 123 по-горе).

245. Съдът взема предвид още изключителното естество на настоящото дело, както бе споменато по-горе, многобройните засегнати имоти и факта, че мораториумът е приет от Народното събрание скоро след като партията на първия жалбоподател губи властта през 2009 г. (вж. параграф 12 по-горе). По тези причини изглежда обосновано новото правителство да се нуждае от време, за да подготви напълно отговора си, включително в контекста на производството, засягащо земите от горския фонд.

246. С оглед на горното Съдът смята, че намесата в каквито и да е „притежания“, които жалбоподателите може да са имали, основана на забраната за разпореждане с правото на собственост върху земите от горския фонд, наложена от Народното събрание на 18 декември 2009 г., не е непропорционална на преследваната легитимна цел и че не е наложила прекомерна индивидуална тежест на жалбоподателите.

247. Следователно, оплакването по чл. 1 от Протокол № 1 относно посочената по-горе забрана е явно необосновано и трябва да бъде отхвърлено съгласно чл. 35 §§ 3 (а) и 4 от Конвенцията.

248. На последно място, относно оплакванията по чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията за невъзможността на жалбоподателите да оспорят забраната за разпореждане с правото на собственост (вж. параграф 160 по-горе), Съдът посочва още веднъж относително кратката продължителност на мярката, за която се отнася оплакването – една година и девет месеца – и изключителното естество на случая, както е обсъдено по-горе. Това е достатъчно, за да се стигне до заключението, че подобно на оплакването по чл. 1 от Протокол № 1, оплакванията по чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията са явно необосновани и че те трябва да бъдат отхвърлени съгласно чл. 35 §§ 3 (а) и 4 от Конвенцията.

(γ) Оставащите оплаквания, свързани със забраната за търговска експлоатация

249. Съдът отбелязва, че националното производство относно земите от горския фонд, реституирани на жалбоподателите, е все още висящо (вж. параграфи 125 и 233 по-горе).

250. За разлика от констатациите по-горе, Съдът не смята, че фактът, че националното производство е висящо, би могъл да му попречи да прецени дали жалбоподателите имат „легитимно очакване“ да експлоатират търговски земите от горския фонд. Съгласно Закона за собствеността владелецът на имот има право да го ползва и да получава печалба от него, докато производство относно собствеността на имота е висящо, и ако в крайна сметка бъде преценено, че той не е собственикът, тогава владелецът трябва да възстанови на законния собственик печалбата, която е получена или е можело да бъде получена от ползването на спорния имот (вж. параграфи 156-157 по-горе).

251. При обстоятелствата на настоящото дело горното означава, че след като са получили владение на земите от г, за които твърдят, че са придобили посредством реституция, и дори и след като министърът на земеделието завежда ревандикационен иск, жалбоподателите са имали „легитимно очакване“ да могат да експлоатират търговски горите. Това е при условие, както е казано по-горе, че

те може в крайна сметка да бъдат задължени, ако производството не завърши с успех за тях, да възстановят на държавата печалбите, които са получили или са могли да получат. Така в това отношение Съдът намира, че жалбоподателите са имали „притежания“ по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1.

252. Той отбелязва още, че оплакването по чл. 1 от Протокол № 1 относно забраната за търговска експлоатация на земите от горския фонд не е явно необосновано по смисъла на чл. 35 § 3 (а) от Конвенцията или недопустимо на други основания. Следователно то трябва да бъде обявено за допустимо.

253. На последно място, предвид това, че оплакванията по чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията относно търговската експлоатация на земите от горския фонд са тясно свързани с това по чл. 1 от Протокол № 1 (вж. параграф 160 по-горе), Съдът ги обявява за допустими по същия начин.

(b) Съществуто

(i) Оплакване по чл. 1 от Протокол № 1

254. Жалбоподателите повдигат няколко оплаквания по чл. 1 от Протокол № 1, но Съдът обяви за допустимо единствено оплакването относно забраната за търговска експлоатация на горите, които жалбоподателите твърдят, че са придобили въз основа на реституция (вж. параграф 252 по-горе).

255. По отношение на съществуто на това оплакване Съдът отбелязва, че преди налагането на мораториума на 18 декември 2009 г. жалбоподателите са започнали стопанска дейност в горите, за които твърдят, че са придобили посредством реституция, тъй като са имали одобрен горскостопански план и са извършвали дърводобив (вж. параграф 55 по-горе). Решението от 18 декември 2009 г. забранява всяка търговска експлоатация (вж. параграф 137 по-горе).

256. Следователно Съдът стига до заключението, че е налице държавна намеса в „притежанията“ на жалбоподателите относно търговската експлоатация на горите. Както е отбелязано в параграф 235 по-горе, намесата се квалифицира като „контрол върху ползването на притежания“ по смисъла на втория параграф на чл. 1 от Протокол № 1 (вж. *mutatis mutandis* Дебелянови срещу България, № 61951/00, § 51, 29 март 2007 г., и *Werra Naturstein GmbH & Co KG v. Germany* (същество), № 32377/12, § 41, 19 януари 2017 г.).

257. Съдът посочва отново, че намесата в права, гарантирани по чл. 1 от Протокол № 1, трябва да бъде предвидена от закона и да преследва една или повече легитимни цели. В допълнение, трябва да има разумна връзка на пропорционалност между използваните средства и преследваните цели (вж. съдебната практика, цитирана в параграф 238 по-горе).

258. По същите причини като посочените в параграфи 240-241 по-горе, Съдът е готов да приеме, че разглежданата намеса е законосъобразна.

259. Що се отнася до въпроса дали преследва легитимна цел, Съдът изтъква, че по време на парламентарните дебати, които завършват с приемането на мораториума, са посочени следните аргументи в негова защита (относно всички имоти, за които жалбоподателите претендират, и двата компонента на мораториума): случаят засяга имоти на голяма стойност; горите може да бъдат унищожени, ако дърводобивът, започнат от името на жалбоподателите, продължи; въпросът има голямо правно и морално значение и решение от този род представлява „морален акт“, който показва отношението на Народното

събрание; много въпроси, свързани с процеса на реституция, все още нямат отговор; реституцията повдига въпроса за възможна злоупотреба с власт от страна на първия жалбоподател (вж. параграф 138 по-горе). В допълнение, в становищата си в производството пред Съда Правителството посочва, че мораториумът има за цел да запази имоти със значителна парична, архитектурна и историческа ценност (вж. параграф 172 по-горе).

260. Що се отнася конкретно до разглежданото оплакване, от горното Съдът може да различи следните потенциални легитимни цели, преследвани от намесата в правата на жалбоподателите: горите може да бъдат унищожени, ако дърводобивът, започнал от името на жалбоподателите, продължи; забраната за търговска експлоатация следователно има за цел да ги запази. Като има предвид свободата на преценка на държавата, Съдът е готов да приеме, че намесата в правата на жалбоподателите е преследвала легитимна цел в обществен интерес.

261. Така Съдът се насочва към въпроса дали намесата е пропорционална на целта и прави следните констатации.

262. На първо място, той не е уведомен за твърдения, още по-малко за констатации на националните власти, че дърводобивът, предприет от името на жалбоподателите преди налагането на мораториума, е незаконен или че е нарушил горскостопанския план, одобрен от директора на Изпълнителната агенция по горите (вж. параграф 55 по-горе). В допълнение, националното право, а именно Закона за горите и неговите подзаконови актове, регулира ползването и опазването на горите и предвижда различни санкции за нарушенията на съответните изисквания (вж. параграф 146 по-горе). Освен това Наказателният кодекс криминализира незаконния дърводобив (вж. параграф 147 по-горе).

263. Правителството не показва, че ако е имало подозрения за предприемане на незаконна дейност в горите, реституирани на жалбоподателите, или че ако е имало опасност от унищожаване на горите, властите не са могли да реагират със законодателните инструменти, описани в предходния параграф. Също така не се твърди, че тези инструменти не са могли адекватно да отговорят на целите, преследвани от намесата в правата на жалбоподателите, без да се прибегва до пълна забрана за търговска експлоатация (за сходни съображения вж. *Zelenchuk and Tsytsyura*, цитирано по-горе, § 127). Правителството не е обосновоало такова глобално ограничаващо решение и Съдът следва да вземе предвид всички съществуващи алтернативни възможности (пак там, § 128).

264. На второ място, както вече е подчертано в параграф 250 по-горе, Законът за собствеността регулира ситуации, в които страна по производство относно собствеността на имот владее и ползва този имот и отговорността на тази страна, ако е изгуби делото, да възстанови на законния собственик действителни или потенциални доходи (вж. параграфи 156-157 по-горе). Съдът няма причина да смята, че интересите на държавата, ако бъде решено в крайна сметка, че тя е собственик на земите от горския фонд, реституирани на жалбоподателите, няма да бъдат достатъчно защитени от тези разпоредби.

265. На трето място, Съдът отбелязва продължителността на разглежданата намеса, която започва през 2009 г. и продължава най-малко до датата на последната информация, подадена от страните (октомври 2020 г. – вж. параграф 60 по-горе; вж. за разлика констатацията в параграф 237 по-горе, че другата намеса в правата на жалбоподателите, а именно забраната за разпореждане с правото на собственост, е прекратена през септември 2011 г.). Съдът намира тази

продължителност за прекомерна (вж. *Дебелянови*, цитирано по-горе, § 56). В допълнение, изглежда, че първоначално мораториумът е предвиден като временен, тъй като към момента на налагането му е посочено, че той ще остане в сила до приемането на специален закон (вж. параграф 137 по-горе); в Народното събрание обаче не е подаван такъв закон. Така жалбоподателите се намират в положение на несигурност за края на намесата, от която се оплакват. Също така е важно, че не са правени никакви усилия от страна на властите по време на разглеждания продължителен период да направят оценка на положението на жалбоподателите и на ефекта от въпросното ограничение, нито пък жалбоподателите са имали право на обезщетение.

266. На четвърто място, жалбоподателите не са имали възможност на разположение да оспорят въпросното ограничение или да поискат неговото премахване. Правителството твърди, че жалбоподателите са имали възможност да защитят правата си в националното съдебно производство (вж. параграф 173 по-горе); от друга страна обаче, Съдът изтъква, че това производство, при което държавата завежда ревандикационен иск срещу жалбоподателите (вж. параграф 123 по-горе), засяга собствеността на земите от горския фонд, а не възможната им търговска експлоатация и нейните ограничения. Също така е важно, че оспорването на мораториума от страна на националния омбудсман пред Конституционния съд е преценено като недопустимо (вж. параграфи 139-140 по-горе).

267. Съдът взема предвид съображенията, описани в параграф 245 по-горе, които може да са валидни и в контекста на настоящото оплакване. От друга страна, той ги намира за недостатъчни, за да обосноват продължително ограничаване като разглежданото тук.

268. С оглед на горното, Съдът стига до заключението, че забраната за търговска експлоатация на земите от горския фонд, за които жалбоподателите твърдят, че са придобили чрез реституция, по силата на мораториума, приет от Народното събрание на 18 декември 2009 г., е непропорционална на която и да е от легитимните цели, която намесата е преследвала, и е наложила прекомерна индивидуална тежест на жалбоподателите.

269. Оттук следва, че е налице нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 в това отношение.

(ii) Оплаквания по чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията

270. Съдът обявява за допустими следните оплаквания по чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията: оплакванията относно невъзможността на жалбоподателите да оспорят забраната за разпореждане с имота в Баня (вж. параграфи 223-224 по-горе) и оплакванията относно невъзможността им да оспорят забраната за търговска експлоатация на имотите „Ситняково“, „Саръгьол“, „Бистрица“, „Врана“ и „Баня“ (вж. параграфи 227-228 по-горе), както и на земите от горския фонд (вж. параграф 253 по-горе).

271. Чл. 6 § 1 гарантира на всеки правото на иск пред съд относно неговите граждански права и задължения. Правото на достъп до съд следва да бъде практическо и ефективно (вж. скорошно *Zubac v. Croatia* [ГК], № 40160/12, §§ 76-77, 5 април 2018 г., с допълнителни препратки).

272. Чл. 6 не гарантира правото на достъп до съд с правомощия да отмени или отхвърли закон, приет от законодателната власт (вж. сред други *Posti and Rahko v. Finland*, № 27824/95, § 52, ЕСПЧ 2002-VII). От друга страна, в настоящия случай жалбоподателите не се оплакват от невъзможността да оспорят такъв закон, а от решението, прието от Народното събрание на 18 декември 2009 г. (вж. параграф 137 по-горе). Съгласно българското право разграничението между законодателен акт и решение на Народното събрание се поддържа от Конституцията (вж. параграф 128 по-горе) и се потвърждава от Конституционния съд, когато разглежда оспорването на разглеждания мораториум от страна на омбудсмана (вж. параграф 140 по-горе).

273. Решението от 18 декември 2009 г., с което на жалбоподателите се налагат различни ограничения, не е разгледано, нито е можело да бъде разгледано от съд или друг орган, упражняващ съдебни правомощия. Съдът вече отхвърли аргумента на Правителството, че съдебното производство, в което държавата оспорва твърдяното право на собственост на жалбоподателите относно земите от горския фонд, предоставя адекватен достъп до съд (вж. параграфи 173 и 266 по-горе); според него този извод се прилага по същия начин по чл. 6 § 1 от Конвенцията и по отношение на останалите имоти, които са предмет на такова съдебно производство. Както е споменато, относно имота в Баня не е завеждано съдебно производство (вж. параграфи 202 и 219 по-горе).

274. Правителството не дава по-нататъшна аргументация на липсата на достъп до съд.

275. Следователно е налице нарушение на правото на жалбоподателите на такъв достъп, както е гарантирано от чл. 6 § 1 от Конвенцията.

276. На последно място, с оглед решението си относно чл. 6 § 1, Съдът смята, че не е необходимо да разглежда случая по чл. 13 от Конвенцията. Изискванията на чл. 13 са по-малко стриктни от тези на чл. 6 и в този случай се обхващат от тях (вж. сред много други *De Geouffre de la Pradelle v. France*, 16 декември 1992 г., § 37, Серия А № 253-В).

II. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЧЛ. 41 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

277. Чл. 41 от Конвенцията гласи:

„Ако Съдът установи нарушение на Конвенцията или на Протоколите към нея и ако вътрешното право на съответната Високодоговаряща страна допуска само частично обезщетение, Съдът, ако е необходимо, постановява предоставянето на справедливо обезщетение на потърпевшата страна.“

A. Обезщетение за вреди

278. Жалбоподателите молят Съда да разпорежи ответното Правителство да признае правото им на собственост върху имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“ и да им предаде тяхното владение. Като алтернативен вариант те претендират за пазарната стойност на тези имоти, която според тях възлиза на общо 485 179 евро (EUR).

279. В допълнение жалбоподателите претендират за обезщетение за невъзможността да експлоатират по търговски начин горите, които са им реституирани. В подкрепа на тази претенция те представят експертен доклад,

който стига до заключението, че печалбата, която са могли да получат от дърводобив между 18 декември 2009 г. и 19 октомври 2018 г., възлиза на 2 054 319 български лева (BGN), равностойни на EUR 1 050 356.

280. Жалбоподателите не отправят други претенции за имуществени вреди или претенция за неимуществени вреди.

281. Правителството оспорва исквете.

282. Съдът изтъква, че е установил само нарушение на правата на жалбоподателите във връзка със забраната за търговска експлоатация на горите, които са реституирани и не са продадени преди влизането в сила на мораториума, както и нарушение на някои аспекти на оплакването по чл. 6 § 1 от Конвенцията, и че отхвърля останалите оплаквания като недопустими, включително тези, които се отнасят до неуспешната реституция на имотите „Ситняково“ и „Саръгьол“. Така Съдът не вижда основания да приеме претенцията на жалбоподателите, описана в параграф 278 по-горе, да разпорежи на държавата да признае тяхното право на собственост и да им предаде владението на тези имоти или да им присъди тяхната стойност.

283. Що се отнася до претенцията относно търговската експлоатация на реституираните гори, които не са продадени преди влизането в сила на мораториума (вж. параграф 279 по-горе), Съдът смята, че няма готовност за решение на въпроса за приложението на чл. 41, доколкото той засяга претенции за имуществени вреди, и го отлага, като се има предвид възможността да бъде постигнато споразумение между ответната държава и жалбоподателите (Правило 75 § 1 от Правилника на Съда).

В. Разходи и разноски

284. Жалбоподателите претендират за EUR 400 116 за разноски, направени от тях в националните производства.

285. Като разходи и разноски, направени пред Съда, жалбоподателите претендират възстановяването на EUR 45 600, платени от тях за процесуално представителство. В подкрепа на тази претенция те представят съответните фактури.

286. Жалбоподателите претендират още за EUR 1 048 за пощенски разходи, превод, отпечатване и копиране. Те представят разписки и фактури, които показват плащането на еквивалента на EUR 130 за пощенски разходи и договор за превод, който показва, че на преводача са платени EUR 848. Жалбоподателите молят сумите, присъдени за разходите, описани в настоящия параграф, да бъдат платени директно на адвокатското дружество на техния процесуален представител „Екимджиев и партньори“.

287. Правителството оспорва претенциите. То твърди по-конкретно, че сумата, платена от жалбоподателите за процесуален представител пред Съда, е прекомерна. В допълнение изтъкват, че части от сумата са платени от „трето лице“, а именно съпругата на първия жалбоподател, чието име е посочено на платежните документи.

288. Съгласно съдебната практика на Съда жалбоподател има право на възстановяване на разходи и разноски само доколкото е доказано, че те са действително и необходимо направени и са в разумен размер. В допълнение, разходи и разноски може да бъдат възстановени само доколкото се отнасят до

установеното нарушение. Ако оплакванията, повдигнати в жалбата, завършват с успех само частично и значителна част от аргументите на жалбоподателя засягат недопустими оплаквания, Съдът може да намери за подходящо да намали сумата, присъдена за разходи и разноски (вж. скорошно *Denisov v. Ukraine* [ГК], № 76639/11, § 146, 25 септември 2018 г., с допълнителни препратки).

289. В настоящия случай, като се вземат предвид горните съображения, Съдът отхвърля претенцията за разходи и разноски, направени в националните производства, тъй като те не са свързани с установените нарушения.

290. Що се отнася до разходите и разноските в производството пред него, Съдът изтъква, че той е отхвърлил като недопустими много от оплакванията, повдигнати от жалбоподателите. Така Съдът намира за подходящо да намали сумата, присъдена за разходи и разноски. На последно място, той приема, че претендираните разноски са направени от самите жалбоподатели, независимо от факта, че някои от сумите са платени действително от съпругата на първия жалбоподател (вж. *mutatis mutandis Зикатанова и други срещу България*, № 45806/11, § 70, 12 декември 2019 г.).

291. С оглед на горното, Съдът присъжда на жалбоподателите EUR 4 500 за процесуално представително в производството пред него и EUR 500 за разноски за пощенски разходи, превод, отпечатване и копиране. Той приема, по молба на жалбоподателите (вж. параграф 286 по-горе), последната сума (EUR 500) да бъде заплатена директно по банковата сметка на адвокатското дружество „Екимджиев и партньори“ (вж. *mutatis mutandis, Khlaifia and Others v. Italy* [ГК], № 16483/12, § 288, ЕСПЧ 2016 (извадки)).

С. Лихва за забава

292. Съдът смята за уместно лихвата за забава да бъде обвързана с пределната ставка по заеми на Европейската централна банка, към която се добавят три процентни пункта.

ПО ТЕЗИ СЪОБРАЖЕНИЯ, СЪДЪТ ЕДИНОДУШНО

1. *Обявява* оплакванията по чл. 1 от Протокол № 1 на Конвенцията относно забраната за търговска експлоатация на земите от горския фонд, които не са продадени от жалбоподателите преди влизането в сила на мораториума от 2009 г., и оплакванията по чл. 6 § 1 и чл. 13 от Конвенцията относно невъзможността на жалбоподателите да оспорят забраната за разпореждане с правото на собственост върху имота в Баня, и забраната за търговска експлоатация по отношение на имотите „Ситняково“, „Саръгьол“, „Бистрица“, „Врана“ и „Баня“ и земите от горския фонд за допустими, а останалата част от оплакванията за недопустими;
2. *Постановява*, че е налице нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 поради забраната за търговска експлоатация на земите от горския фонд;
3. *Постановява*, че е налице нарушение на чл. 6 § 1 от Конвенцията;

4. *Постановява*, че не е необходимо да разглежда отделно оплакванията по чл. 13 от Конвенцията;
5. *Постановява*, че няма готовност за решаване на въпроса за приложението на чл. 41 от Конвенцията, доколкото засяга претенцията за на имуществени вреди, породени от забраната за търговска експлоатация на реституираните земи от горския фонд, които не са продадени от жалбоподателите преди влизането в сила на мораториума от 2009 г.; следователно,
 - (а) отлага този въпрос;
 - (б) приканва Правителството и жалбоподателите да представят в срок от шест месеца от датата, на която решението стане окончателно съгласно чл. 44 § 2 от Конвенцията, писмените си становища по въпроса и по-специално да уведомят Съда за каквото и да е споразумение, което може да са постигнали;
 - (с) отлага по-нататъшното производство и делегира на председателя на камарата правомощията да го насрочи, ако е необходимо;
6. *Постановява*,
 - (а) че ответната държава следва да заплати на жалбоподателите в срок до три месеца от датата, на която решението стане окончателно съгласно чл. 44 § 2 от Конвенцията, EUR 5 000 (пет хиляди евро) в тяхната равностойност в български левове по курса, приложим към деня на плащането, плюс данъци, които може да са дължими от жалбоподателите, за разходи и разноси, като EUR 500 (петстотин евро) от тях да бъдат заплатени по банковата сметка на адвокатското дружество „Екимджиев и партньори“;
 - (б) че от изтичането на гореспоменатия тримесечен срок до плащането се дължи проста лихва върху горепосочените суми в размер, равен на пределната лихва по заеми на Европейската централна банка за срока на забавата, към която се добавят три процентни пункта;
7. *Отхвърля* останалата част от претенциите на жалбоподателите за справедливо обезщетение.

Изготвено на английски език и оповестено писмено на 7 септември 2021 г. в съответствие с чл. 77 §§ 2 и 3 от Правилника на Съда.

{signature_p_2}

Андреа Тамиети
Секретар

Тим Ейке
Председател